

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ევროპეისტიკის დეპარტამენტი

ქრისტინა აივაზიანი-ტატევოსიანი

საბჭოური და პოსტსაბჭოური პერიოდების რუსული ენის

განვითარების ექსტრალინგვისტური ფაქტორები

ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის

მოსაპოვებლად წარმოდგენილი

დისერტაციის ანოტაცია

სამეცნიერო ხელმძღვანელი

პროფ. მარინე აროშიძე

ბათუმი

2020

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის
ევროპეისტიკის დეპარტამენტში

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

მარინე არაშიძე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

შემფასებლები:

ინძირა ძაგანია - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი;

ქეთევან სვანიძე - ფილოლოგიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი;

თემურ ავალიანი - ფილოლოგიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი;

სვეტლანა მინოსიან - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სომხეთის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის პედაგოგიკის დეპარტამენტის პროფესორის ასისტენტი.

სადისერტაციო ნაშრომის დაცვა შედგება 2020 წლის 27 ნოემბერს, ხუთშაბათს, 17.00 საათზე, 37-ე აუდიტორიაში, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს მიერ შექმნილი სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე

მისამართი: ბათუმი, 6010, ნინოშვილის ქ. 35/32

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შეიძლება ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ილია წავწავაძის ბიბლიოტეკაში, ხოლო სადისერტაციო ანოტაციისა - ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე (www.bsu.edu.ge)

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი,

ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი ნ.ფართნაძე

შესავალი

როგორც ფერდინანდ დე სოსიური ამტკიცებდა ენის დინამიკა, მისი განვითარება განპირობებულია ინტრა- და ექსტრალინგვისტური ფაქტორებით, მაგრამ კონკრეტული ერის ისტორიის გარკვეულ პერიოდებში, როდესაც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პარადიგმის განვითარება ინტენსიურია გარკვეული პირობების გამო, ენობრივი პარადიგმის განახლებაც განსაკუთრებულად სწრაფი ტემპებით მიმდინარეობს.

საბჭოური და პოსტსაბჭოური პერიოდი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო რუსული ენის განვითარებაში. ამიტომ ამ პერიოდის ცვლილებების შესწავლას აქვს ასეთი დიდი მნიშვნელობა რუსული ენის თანამედროვე მდგომარეობის ანალიზისთვის. მითუმეტეს, რომ ამ პერიოდისთვის შეიცვალა ლინგვისტური პარადიგმაც და ანთროპოცენტრულმა ხედვამ გაიმარჯვა. ამჟამად, ყურადღების ცენტრშია - ინტერდისციპლინარული კვლევები, ჩვენ მიერ შემოთავაზებული კვლევის თემატიკა მოითხოვს როგორც ლინგვისტურ, ასევე სოციოლინგვისტურ მიდგომებს.

მოცემული თემის **აქტუალურობას** განაპირობებს ის გარემოება, რომ ოცდამეერთე საუკუნეში საერთო გლობალიზაციის პირობებში და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პარადიგმის ძირფესვიანი შეცვლის შედეგად ენობრივი სისტემის განახლება სწრაფი ტემპებით განვითარდა. ენობრივი პოლიტიკისა და ენობრივი სიტუაციის შეცვლამ განაპირობა რუსული ენის ფუნქციონირების თავისებურებანი პოსტსაბჭოურ სივრცეში. ეს პროცესები ნაკლებად არის შესწავლილი, მითუმეტეს რუსული ენის ფუნქციონირება პოსტსაბჭოურ საქართველოში. ამავდროულად ასაღნიშნია, რომ რუსული ენის ფუნქციები შეიცვალა თანამედროვე პოლიკულტურულ საზოგადოებაში, მაგრამ მედია-ტექსტებში ვლინდება საინტერესო ენობრივი პროცესები, რომლებიც უნდა იყოს აღწერილი და გააზრებული თანამედროვე ანთროპოცენტრული პარადიგმის ფარგლებში.

- რუსული ენობრივი სისტემის მაგალითზე უფრო ღრმად განიხილება სოციოლინგვისტურ ცნებათა რიგი;

- ენობრივი ცვლილებების დინამიკა ანალიზდება კულტურული მეხსიერების ფონზე;

- ენობრივი სიტუაციისა და ენობრივი პიროვნების ცვლილებათა გამოკლევა საქართველოსა და სასომხეთში

ყველაფერი ზემოთ თქმული მეტყველებს ჩვენი სადოქტორო თემის აქტუალობაზე.

კვლევის მიზანი და ამოცანები: ნაშრომის მიზანია გამოიკვლიოს სოციალურ-პოლიტიკური პარადიგმის ცვლილებათა ასახვა რუსული ენის განვითარებაზე, რასაც ემსახურება შემდეგი ამოცანები:

- 1) რუსული ენობრივი სისტემის სოციოლინგვისტური ანალიზი;
- 2) ენობრივი ცვლილებების, როგორც კულტურული მეხსიერების მარკერების დინამიკის გამოკლევა;
- 3) საბჭოურ და პოსტსაბჭოურ პერიოდში რუსული ენის განვითარების სისტემატიზაცია;
- 4) თანამედროვე სამხრეთ კავკასიის (საქართველოსა და სასომხეთში) ენობრივი სიტუაციის განხილვა;

ნაშრომის **სიახლე** მდგომარეობს იმაში, რომ რუსულ ლინგვისტიკაში შედარებით კარგად არის შესწავლილი საბჭოური პერიოდი და ნაკლებად შესწავლილია პოსტსაბჭოური პერიოდი, ამიტომაც ჩვენი კვლევის ყურადღების ცენტრშია პოსტსაბჭოური ცვლილებების შესწავლა და მათი შედარებითი ანალიზი საბჭოურ პერიოდში მომხდარ პროცესებთან. ამის გარდა კვლევის სიახლეს მიეკუთვნება საბჭოური და პოსტსაბჭოური კონცეპტების აგნონიმურობა თანამედროვე თაობებისთვის და თანამედროვე რუსული ენის ფუნქციონირების თავისებურება ქართულ კულტურულ სივრცეში.

სადისერტაციო ნაშრომის **თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა** მდგომარეობს რუსული ენის ისტორიული ბედის გაღრმავებასა და დაზუსტებაში, მისი ფუნქციონირების შესწავლაში ქართულ კულტურულ სივრცეში. კვლევის შედეგები შეიძლება იყოს გამოყენებული მთელი რიგი დისციპლინების ლექციებზე და პრაქტიკულ მეცადინეობებზე: რუსული ენის ისტორია, თანამედროვე რუსული ენა,

კომუნიკაციის თეორია, ტექსტის ლინგვისტიკა, სოციოლინგვისტიკა, კოგნიტოლოგია და სხვ.

ჩვენი კვლევის მეთოდოლოგია კომპლექსურ ხასიათს ატარებს, ის უზრუნველყოფს ეფექტურობას და მიღებული დასკვნების სანდოობას, კვლევის პროცესში გამოყენებული იქნა შემდეგი მეთოდები და ხერხები: ლინგვისტიკური აღწერის მეთოდი, შედარებით-ტიპოლოგიური კვლევის მეთოდის ძირითადი ხერხები, ენათშორისი ეკვივალენტობის დადგენის მეთოდი. რუსული ენის განვითარების ექსტრალინგვისტური ფაქტორები შესწავლილია დიაქრონულ ასპექტში.

კვლევის მასალა მოპოვებულია საბჭოური პერიოდის რუსული ენის ლექსიკური, გრამატიკული და სხვა ცვლილებების ამსახველი ლექსიკონებიდან და ცნობარებიდან, ასევე თანამედლორე მასმედიის პუბლიცისტურ ტექსტთა მონაცემთა ანალიზის შედეგად. ემპირიულ მასალაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია პირადად დაკვირვებულ ფაქტებს, მოვლენებსა და რეალური სამეტყველო პრაქტიკის პროცესებს. ემპირიული მასალის ანალიზისას ჩვენ ასევე გამოვიყენეთ ელექტრონული რესურსები (შესაბამისი ელექტრონული ბიბლიოთეკების, საიტების ბმულები მითითებულია სადოქტორო ნაშრომის ბიბლიოგრაფიაში).

კვლევის მიზანმა და ამოცანებმა განაპირობა მისი შემდეგნაირი სტრუქტურა: ნაშრომი შედგება შესავლის, სამი თავის, დასკვნისა და ბიბლიოგრაფიისგან.

ნაშრომის პირველი თავი - **ენობრივი ცვლილებების სოციალურად განპირობებულობა** - კვლევის თეორიულ ბაზას წარმოადგენს. მათში განხილულია ენისა და სოციუმის ძირითადი ურთიერთკავშირები, ის შედგება შემდეგი პარაგრაფებისგან: 1.1 ენათა განვითარების ექსტრალინგვისტური ფაქტორები; 1.2 ენა და საზოგადოება: ინტრა- და ინტერლინგვისტიკა; 1.3 ენობრივი ცვლილებების დინამიკა და სოციუმის კულტურული მეხსიერება.

მეორე თავში - **რუსული ენობრივი სისტემის განვითარება საბჭოურ პერიოდში** - განხილულია რუსული ენობრივი სისტემის მკვეთრად შეცვლა სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ, ის სამი პარაგრაფისგან შედგება: 2.1 ლექსიკური სისტემის ცვლილებები; 2.2 მორფემიკის და სიტყვათწარმოქმნის ცვლილებები; 2.3 გრამატიკული სისტემის ცვლილებები.

მესამე თავი - თანამედროვე რუსული ენობრივი სისტემის განვითარებისა და ფუნქციონირების თავისებურება პოსტსაბჭოურ რესპუბლიკებში - შედგება სამი პარაგრაფისგან, რომლებშიც განხილულია: 3.1 ენობრივი სისტემის ცვლილებები პოსტსაბჭოურ პერიოდში; 3.2 რუსული ენის ფუნქციონირება პოსტსაბჭოურ რესპუბლიკებში; 3.3 ენობრივი სიტუაცია სამხრეთ კავკასიაში (საქართველოში და სასომხეთში). ნაშრომის დასკვნით ნაწილში ჩამოყალიბებულია კვლევის შემაჯამებელი თეორიული და პრაქტიკული დებულებები.

თავი I. ენობრივი ცვლილებების სოციალურად განპირობებულობა

1.1 ენათა განვითარების ექსტრალინგვისტური ფაქტორები

თანამედროვე ლინგვისტიკის განმასხვავებელი თვისებებია: ენისადმი დამოკიდებულება, როგორც სოციალური ფენომენის მიმართ; ინტერდისციპლინარული მიდგომა, მასთან დაკავშირებული მეცნიერებების მონაცემების აქტიური გამოყენება - კულტურული ანთროპოლოგია, ეთნოფსიქოლოგია, ფსიქოლინგვისტიკა, სოციოლოგია და ა.შ.; ყველა ენობრივი ცვლილების განმარტება ინტერლინგვისტური ან გარეგანი ფაქტორების გათვალისწინებით; თანამედროვე პირობებში, აგრეთვე ენათმეცნიერების წინა გამოცდილების გათვალისწინებით, ენის ადეკვატური სწავლება შეუძლებელია ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინების გარეშე. ესენია: დემოგრაფიული პარამეტრები (ამა თუ იმ ენაზე მოსაუბრე მოსახლეობის რაოდენობა), დასახლების სახე (კომპაქტური, ანკლავური, დისპერსიული), ენის მატარებელთა ასაკობრივი დიფერენცირება და სხვა, საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა, კულტურულ-ენობრივი თავისებურებები (დამწერლობითი ტრადიციების არსებობა, კულტურით განპირობებული ენობრივი კონტაქტები და სხვა) (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ლექსიკონის მიხედვით, 2006), სოციალურ-პოლიტიკურ-ეკონომიკური პარადიგმა.

ყველა მოცემული მიზანი და გარემოება ატარებს ექსტრალინგვისტურ ხასიათს და გამოვლინდება სხვადასხვა ხარისხით თითქმის ყველა სოციალურ-პოლიტიკურ-ეკონომიკურ პარადიგმაში. საზოგადოების ცხოვრებაში ექსტრალინგვისტურმა ფაქტორებმა, სხვადასხვა ეტაპზე, სხვადასხვა ხარისხით შეიძლება გამოიწვიოს

გლობალური და / ან კერძო ხასიათის ცვლილებების პროვოცირება. გლობალური ცვლილებები გავლენას ახდენს ქვესისტემის ყველა ან მნიშვნელოვან ნაწილზე.

ექსტრალინგვისტური ფაქტორებით განპირობებული გლობალური ენობრივი ცვლილებები: დამწერლობის შექმნა, საკანონმდებლო და მატერიალური მხარდაჭერა, ენათა ახალი ფორმების დაარსება (მაგ.: სალიტერატურო), ახალი ფუნქციონალური სტილები, ენათა გადაშენების პრობლემა.

კერძო ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გავლენის მაგალითები: ლიტერატურაში ახალი ჟანრებისა და სტილისტიკური მიმართულებების განვითარება და ა.შ., ნეოლოგიზაციისა და არქაიზაციის / სემანტიკის ცვლილების პროცესები და სხვა.

ამრიგად, აქტუალური შესწავლისთვის, ენობრივი ფენომენები უნდა განიხილონ სინქრონული და დიაქრონული ასპექტების თანაფარდობაში. დღეს ამაში ეჭვი არავის ეპარება. იგი ფორმულირებულია ბ.ვ.გორნუნგის მოხსენებაში: "...ენის ნებისმიერი ფაქტი არსებობს და სისტემაში მისი გაგება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი განისაზღვრება ორი ტიპის კავშირებით - კავშირები სისტემის სხვა ელემენტებთან, რომლებშიც იგი მოცემულია ამა თუ იმ ისტორიულ მომენტში, და კავშირებს თავად ამ ფაქტის წინა და შემდგომ მდგომარეობებთან" (Горнунг, 1960:11).

ლინგვისტიკაში ტერმინების „სინქრონიისა“ და „დიაქრონიის“ გამოყენების კანონიერების დასადგენად, ფერდინანდ დე სოსიურმა (1857-1913) დაწერა: „სინქრონიულია ყველაფერი, რაც ჩვენი მეცნიერების სტატისტიკურ ასპექტს ეხება, ხოლო დიაქრონიულია ყველაფერი, რაც ევოლუციას ეხება. არსებითი სახელები "სინქრონია" და "დიაქრონია" მიუთითებს ენის მდგომარეობასა და ევოლუციის ფაზას" (Сосиур, 1977:114).

1.2 ენა და საზოგადოება: ინტრა- და ინტერლინგვისტიკა

ენისა და საზოგადოების კავშირზე პირველად დაფიქრდნენ ჯერ კიდევ ანტიკური ფილოსოფოსები. მაგრამ თანამედროვე სოციოლინგვისტიკა ეყრდნობა ისეთი მეცნიერების ნამუშევრებს, რომლებიც არიან ფერდ. დე სოსიური და ანტუან მეიე; ასევე ამერიკელი ეთნოლინგვისტები; ფ.ბოასი, ე.სეპირი, ბ.უორფი; ვ.მათეზიუსი, ბ.გავრანევი, ი.ვახევი (პარიზის სკოლა); თ.ფრინგსი (ლაიპციგის სკოლა).

ფერდ. დე სოსიურმა დააყენა ძალიან მნიშვნელოვანი საკითხი ენობრივი სისტემისა და საზოგადოების ურთიერთობის შესახებ. მან ჩამოაყალიბა შემდეგი პოსტულატები: ენობრივი სისტემა და საზოგადოება; ინტრა-და ინტერლინგვისტიკის დაპირისპირება; დააზუსტა ენათმეცნიერების ადგილი ადამიანისა და საზოგადოების შესახებ სხვა მეცნიერებებში.

ინტრა- და ინტერლინგვისტიკის დაპირისპირება ფერდ. დე სოსიურის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი დიქოტომიაა, რომელმაც მოცემული პოსტულატებით გააფართოვა ლინგვისტიკის მასშტაბი, მისცა სტიმული ენობრივი თეორიის განვითარებას, ასევე განსაზღვრა ენათმეცნიერების ადგილი ადამიანისა და საზოგადოების შესახებ სხვა მეცნიერებებში. «ერის წეს-ჩვეულებები გავლენას ახდენენ ენაზე, მეორე მხრივ კი, ენა აყალიბებს ერს» (ფ. დე სოსიური).

ენის განვითარების ერთ-ერთი ყველაზე მთავარი პირობა არის გარე და შიდა ფაქტორების ურთიერთობა. სწორედ ამ პირობის გათვალისწინება წარმოადგენს ენის შესწავლის პრესპექტივას სოციოლინგვისტური ასპექტით.

შემთხვევათა რიგში სოციოლინგვისტურ ფაქტორებს შეუძლიათ სტიმული მისცენ ენის შიდა პროცესების განვითარებას, მაგრამ ზოგ შემთხვევაში იმის გათვალისწინებით თუ როგორ ცვლილებებს აქვს ადგილი საზოგადოების ცხოვრების ამა თუ იმ პერიოდში, ასევე შეიძლება შიდა ენობრივი პროცესების შენელებაც გამოიწვიოს.

ასე თუ ისე ენის ნებისმიერი ცვლილება არის ინტრალინგვისტური ან ინტერლინგვისტური ხასიათის. ყოველდღიურობაში სოციალური ფაქტორი კიდევ უფრო აქტიურად ასტიმულირებს ენათა შიდა პროცესებს, მეორე მხრივ კი ენათა შიდა კანონები ზემოქმედების შედეგად ხდებიან ნაკლებად შენელებულები. შედეგად ენათა მექანიზმი იწყებს მუშაობას აჩქარებულ რეჟიმში.

რეალობა, ადამიანი და ენა ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია - გამოთქმა-სრულყოფილად აკმაყოფილებს თანამედროვე ენათმეცნიერების განმასხვავებელ მახასიათებლებს.

1.3 ენობრივი ცვლილებების დინამიკა და «სოციუმის კულტურული მეხსიერება»

ენა მემატანეა, ის მოიცავს ყველაფერს, რაც ხდება ადამიანთა ცხოვრებაში: ისტორია, კულტურა, მისი თვისობრივი შეფასება და დროულად ინფორმაციის გადაცემა თაობიდან თაობამდე. მოგვწონს თუ არა, ყველაფერი დაფიქსირებულია ენაში, რაც ჯამში ქმნის ხალხის მენტალიტეტს, ეროვნულ იდენტობას და ა.შ. «კოლექტიურ მეხსიერებაში წარსული მუდამ რეორგანიზაციას განიცდის» (მ.ხალბვაკსი).

"კულტურული მეხსიერების" მანიპულირების საინტერესო მაგალითი წარმოადგინა მარინა აროშიძემ. ბოლო პერიოდში რუსეთში ისტორია განახლდა. მათ არ უნდათ აღიარონ, რომ დაიპყრეს ციმბირი. რომ მათ იძულებით აიღეს იგი. ისინი ამბობენ: "ციმბირის შეერთება." რა სახის შეერთება არსებობს, თუკი არსებობს სურიკოვის მიერ შექმნილი ეპიკური სურათი " ციმბირის დაპყრობა ერმაკის მიერ" (1895), ასევე არის ალექსანდრე ჩაიკოვსკის ოპერა "ერმაკი". როგორც ნათქვამია „ის რაც დაწერილია კალმით, არ შეიძლება ცულით გაჭრა“. ეს არის ენაში ჩაწერილი მტკიცებულება, რომელიც უარყოფს სიახლეს რუსეთის ფედერაციის ისტორიაში. «წარსული ხელახლა იხსნება აწმყოში. ხდება მისი მოდელირება არსებული გარემოების პირობებში» (იან ასმანი).

«ენა ერთ-ერთი თავისებური სემიოლოგიური სისტემაა, რომელიც კაცობრიობის ურთიერთობის უმთავრესი საშუალებაა. აგრეთვე ეს სისტემა არის აზროვნების განვითარების საშუალება და თაობიდან თაობაზე კულტურულ-ისტორიული წეს-ჩვეულების გადაცემის გზა (ო.ს.ახმანოვა).

კულტურული მეხსიერების ფორმების უზარმაზარი მრავალფეროვნება არსებობს. ეს არის საგნები, მატერიალური შენობა-ნაგებობები, სახვითი ხელოვნების ნიმუშები და ა.შ. და ამ მრავალფეროვანი ფორმების და მეხსიერების ფიქსაციის ხერხების ფონზე ენა ხალხის ცხოვრებაში რაიმე მნიშვნელოვანი მოვლენის ხსოვნის მემორიალიზაციის უნივერსალური საშუალებაა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ცოდნის მთავარი, ძირითადი, უნივერსალური წყარო შინაგანი სამყაროს, ხალხის კულტურის შესახებ - არის ენა (Ахманова, 1966:35).

თავი II რუსული ენობრივი სისტემის განვითარება საბჭოურ პერიოდში

2.1 ლექსიკური სისტემის ცვლილებები

ჩვენ მიერ შესწავლილი პერიოდის ხანგრძლივობა მოიცავს საკმაოდ გაჯერებულ პერიოდს ხალხის ცხოვრებაში, იმპერიული რუსეთის საბჭოთა სახელმწიფოში გადატანიდან, რუსეთის ფედერაციის თანამედროვე ხანამდე. თუმცა, ენის თვალსაზრისით, ეს ძალიან მოკლე დროა. გასული საუკუნის განმავლობაში, ენაში მრავალი ცვლილება მოხდა, რაც დაკავშირებულია როგორც ექსტრალინგვისტურ, ასევე ინტერლინგვისტურ ფაქტორებთან .

XX-XXI სს. სოციალურ-პოლიტიკურ-ეკონომიკური პარადიგმის ფუნდამენტალურმა ცვლილებებმა განსაზღვრეს ენობრივი პროცესების დინამიკა რუსულ სახელმწიფოში (ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუცია, სამოქალაქო ომი, ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა, სსრკ დაარსება , დიდი სამამულო ომი, ომის შემდგომი პერიოდი, პერესტროიკა, რუსეთის ფედერაცია). პირველ რიგში ცვლილებები აისახა ლექსიკურ დონეზე. ქვეყნის ცხოვრებაში მომხდარი ცვლილებები იმდენად სწრაფი იყო, რომ რევოლუციის შემდგომ ორი ათწლეულის განმავლობაში ლექსიკიდან ამოვარდა ბევრი სიტყვა, რადგან აღნიშნული რეალიებიც ამოვარდნენ სოციუმის ცხოვრებიდან, კერძოდ: კლასობრივი დაყოფის გაუქმება - არქაიზაცია/ნეოლოგიზაცია (*государь – комсомол*) - კლასობრივი დაყოფის თეორია – ბრძოლა რუსული ენის სისუფთავისთვის. დიდი სამამულო ომი და ომის შემდგომი პერიოდი- სამხედრო პროფესიული ტერმინები, ნასესხები სიტყვები, ტერმინების შეცვლა რუსული შესიტყვებებით (*бульдозер – тракторный отвал*). განვითარებული სოციალიზმის ეპოქა – ნეოლოგიზაცია (*аквананг, кемпинг*), სიტყვათწარმოება პირის ნიშნის მიხედვით (*пищевик, нефтяник*).

საბჭოთა მთავრობამ გააუქმა ყველა კლასობრივი დაყოფა და სამოქალაქო წოდება, რომელიც არსებობდა ცარისტულ რუსეთში, რამაც განაპირობა დიდი რაოდენობით სიტყვების აქტიური გამოუყენებლობა: *государь, государыня, царевич, князь, граф, барон, фрейлина* და სხვა. პოლიტიკური ორგანიზაციის და ცხოვრების ახალი ფორმები, სოციალისტური იდეოლოგია - ეს ყველაფერი იწვევს ახალი სიტყვებისა და ცნებების მასობრივ ფორმირებას ან ძველი სიტყვებისა და გამოთქმების ღრმა სემანტიკურ ცვლილებებს: *совет, комсомол, ударник, ударничество* და სხვ.

ლექსიკონის პასიურ ფონდში ასევე წავიდა ახალი სიტყვები, რომლებიც წარმოიშა რევოლუციის შემდგომ. ასეთ სიტყვებს მიეკუთვნება ე.წ. ერთდღიანი ნეოლოგიზმები *женотделка, обработка, избач; шкраб (школьный работник — учитель)* და ა.შ. ასევე ცოტა რაოდენობით გვხვდება ნასესხები სიტყვები : *концерн* (გერ.), *такси*, (ფრანგ.), *свитер* (ინგლ.) (1920-იან წლებში); *детектор, троллейбус*, (ინგლ.); *лейка* (გერმ.); *слалом* (ნორვეგ.); *метро* (ფრანგ.); *силос* (ესპან.) (1920-30-იან წლებში).

როგორც აღნიშნავს შკლიარევსკი, "კლასობრივი ენის" თეორიამ, რომელიც ფართოდ იყო გავრცელებული 1920-იან წლებში, გამოიწვია წარსული კულტურული მემკვიდრეობის და რუსული კლასიკური ლიტერატურის ენის მიმართ ნიჰილისტური დამოკიდებულება, მწერალს მიეცა უფლება თავისებური "პროლეტარული" ენის შექმნის, რამაც უარყოფითი გავლენა მოახდინა საბჭოთა ლიტერატურის ენის განვითარებაზე (Шкляревский, 1984:49).

ჟარგონების გამოყენების წინააღმდეგ გამოვიდნენ ენათმეცნიერები (ლ.ვ. შერბა, ე.დ. პოლივანოვი, გ.ო. ვინოკური, ლ.პ.იაკუბინსკი). რუსული ენის სიწმინდისთვის ბრძოლა აწარმოა მ. გორკიმ, პროლეტკულტის და რაფსოვულ ვულგარულ-სოციოლოგიური თეორიების, სპეციალური "რევოლუციის ენის", "პროლეტარული ენის", "პატოსანი ტექნოლოგიის" შექმნის წინააღმდეგ.

გორკიმ ასევე მიიჩნია ენობრივ შეცდომად, ის რამაც შეიძლება გამოიწვიოს მკითხველთა მიერ ავტორის გაუგებრობა "პროფესიონალიზმის" ვნება, კონკრეტული პროფესიების ადამიანების ენაზე თანდაყოლილი სიტყვები და გამონათქვამები: "...არ არის საჭირო სახელოსნო ტერმინოლოგიის ზედმეტად გამოყენება" (Горкий, 1931-1933:74).

შკლიარევსკის გამოკვლევის საფუძველზე შეიძლება ვიმსჯელოთ, რომ 40-იანი და 50-იანი წლების დასაწყისში ნასესხები სიტყვებისადმი დამოკიდებულება ძალიან თავისებური იყო. ერთი მხრივ, მეორე მსოფლიო ომის დროს, გერმანული სიტყვები ფართოდ იყო გამოყენებული, რომლებიც დაკავშირებული იყო მტერის ტექნიკის დასახელებასთან და მახასიათებლებთან (*юнкерс, фаустпатрон, фоккевульф*), გერმანული არმიის სტრუქტურა და ფაშისტური გერმანიის პოლიტიკური სისტემა (*фюрер, гестапо, гитлерюгенд*). მკვეთრად უარყოფითი ექსპრესიით გამოიყენებოდა

სიტყვა *полицай*, გერმანელი ჯარისკაცების მეტსახელები — *ганс, фриц* (Шкляревский, 1984:67).

მიღებული იყო ჩანაცვლების მცდელობები ტექნიკური და სამეცნიერო ტერმინთა რიგის რუსული სიტყვათაშეთანხმებებით (ხშირად წარუმატებელი მცდელობები): *бульдозер — тракторный отвал, скрепер — тракторная лопата*; იგივე პროცესი ფიქსირდება სპორტულ ტერმინოლოგიაშიც *тайм — половина игры, корнер — угловой удар, офсайд — вне игры, голкипер — вратарь, гандбол — ручной мяч* და სხვა.

50-70-იან წლებში რუსული ენა შეივსო ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს ახალი რეალიების აღმნიშვნელი სიტყვებით: *акваланг, кемпинг, мотель, нейлон, ралли, шорты, джинсы*. 80-იან წლებში მსგავსი სიტყვების ფონდი შეივსო სუფიქსების დართვის გზით: -к(а), -лк(а), -ик, რომლებიც ძალიან მრავალრიცხოვანია და კვლავ იზრდება: *электричка (электрический поезд), зачетка (зачетная книжка), самоходка (самоходное орудие), зенитка (зенитное орудие), подсобка (подсобное помещение), узкоколейка (узкоколейная дорога)* (Шкляревский, 1984:58).

2.2 მორფემიკის და სიტყვათწარმოქმნის ცვლილებები

საბჭოური პერიოდის მორფემიკისა და სიტყვათწარმოქმნის ცვლილებები მიმდინარეობდა შემდეგნაირად: აბრევიატურა (*МГУ, КНДР*), მარცვლის შეკვეცა (*мин, информ*), შემოკლებული სიტყვები (*ветврач, военкомат*), სიტყვათა ძირების შერწყმა (*бензоколонка*), სუბსტანტივაცია (*буровая, уборочная*), ახალი ძირები (*парт-партдисциплина*), აფიქსალური ხერხი (*ленивец, комсомолец*), სემანტიკური ცვლილებები (*дипломант*).

ა. მაზონი ობიექტურად აღნიშნავს პოსტ რევოლუციური პერიოდის ისეთ ენობრივ ფენომენებს, როგორც არის აქტიური აბრევიაცია, არასალიტერატურო ლექსიკის ექსპანსია (ქარგონები, დიალექტები, სასაუბრო სიტყვები), მნიშვნელოვანი უცხოენობრივი გავლენა, ასევე ახალი აღვნიშვნების შექმნისაკენ მისწრაფება (*милиция вместо полиции, народный комиссар вместо чиновника*), ქალაქებისთვის ახალი სახელების დარქმევა და ახალი პირადი სახელების გამოგონება (Политическая лингвистика 1 (43), 2013:201).

1925 წელს აკადემიკოსმა ლ.ვ.შერბამ დაწერა: „შემოკლებული სიტყვები თითქმის რევოლუციური ენის სიმბოლო გახდა“ (Журналист №2 1925:5).

რევოლუციის შემდგომ რამდენიმე წლის განმავლობაში გავრცელებული იყო სხვადასხვა სემანტიკის მრავალრიცხოვანი შემოკლებული სიტყვები: *авиабаза, агитпункт, агротехника, Азнефть, ветврач, военкомат, всеобуч, Главлит, горсовет* და ა.შ. (Русский язык и советское общество, 1968:80).

30-იანი წლებიდან თანდათანობით შემცირდა მარცვლოვანი აბრევიატურების შექმნა და გამოყენება, თუმცა გარკვეული დროით გააქტიურება მოხდა დიდი სამამულო ომის დროს: *мин — минометный, информ — информационный, мото — моторизованный* და ა.შ. 40-იანი წლების ბოლოდან გაიზარდა არამარცვლოვანი ინიციალური შემოკლებების გამოყენება, ამასთან ერთად განისაზღვრა ინიციალურ აბრევიატურათა გამოყენების სფეროები: *КНДР, ПОРП, МОК, НАТО, МГУ, НИИ* და ა.შ. მარიან პროდუქტიული საბჭოურ პერიოდში გახდა ძირი *парт-*. ს.ი.ოჟეგოვის რუსული ენის განმარტებით ლექსიკონში დაფიქსირდა მსგავსი სიტყვათწარმოების ტიპის 17 ფორმა: *партбилет, партактив, партдисциплина, партячейка* და ა.შ. საკმაოდ პროდუქტიული ასევე გახდა სიტყვათწარმოება ნაწილაკით *соц-* (социалистический), *проф-* (профсоюзный), *тех-* (технический): *соцсоревнование, соцдоговор, соцстроительство; профактив, профдвижение, профстаж, профработник; техминимум, техучеба, техпропаганда* და ა.შ. 50-60-იან წლებში გააქტიურდა ფორმები *по-...-ому*: *по-деловому, по-бытовому, по-честному, по-трезвому, по-умному, по-теле- визионному*; გავრცელდა მნიშვნელობები «с какой-то точки зрения», «в соответствии с какой-то нормой»: *по-государственному, по-лагерному* და ა.შ. (Шкляревский, 1984:58-64).

2.3 გრამატიკული სისტემის ცვლილებები.

ენის ლექსიკური მარაგის განსხვავებით ენობრივი სისტემის დანარჩენი დონეები ხასიათდება ნაკლები მგრძობელობით გარემო ცვლილებებისადმი, შესაბამისად გააჩნიათ ცვლილებათა უფრო ნელი ტემპები. მაგრამ გასული ასი წლის განმავლობაში თანამედროვე რუსული ენის მორფოლოგიაში დაგროვდა ცვლილებათა რიგი, რომელთა ანალიზის შედეგად შეიძლება ვისაუბროთ მორფოლოგიური სისტემის განვითარების გზის ჩამოყალიბებაზე. ცვლილებების მიზეზები წარმოიშვა ერთის

მხრივ ენის შიდა კანონების მოქმედების შედეგად (მაგალითად, ანალიტიკური ფორმების აქტივაცია), ხოლო მეორე მხრივ - საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის შეცვლის და მისი აქტიური ურთიერთქმედებით სალიტერატურო და არასალიტერატურო მეტყველებასთან . «მორფოლოგიურ სისტემაზე სოციალური ზეგავლენები ურთიერთკავშირშია გრამატიკის განვითარების შიდა ტენდენციებთან» (Русский язык и советское общество, 1968:10).

რუსულ ენაში ანალიტიზმის განვითარების განპირობებული პროცესების აქტივაცია გამოიხატა ასევე ახალი ანალიტიკური ზედსართავი სახელების კლასის შექმნაში. ასეთი ზედსართავი სახელები აღნიშნავენ საგნის თვისებას და სახელს უკავშირდებიან უბრალოდ მიმდევრობით და არა სქესის, რიცხვის, ბრუნვის ფორმით, მაგალითად: *платье беж, цвет электрик, в костюме хаки, коми язык*. ანალიტიკური ზედსართავი სახელების ჯგუფი წარმოადგენს საგნის აღმნიშვნელი სხვადასხვა თვისების ნასესხები სახელების გავრცელების შედეგს. ზოგიერთი მათგანი გადაიქცა (ფორმით) რუსულ ზედსართავ სახელებად (*бежевый, бордовый, гротескный*), მაგრამ ბევრმაც არ განიცადა „რუსიფიკაცია“ (*хинди язык, кофе мокко, брюки клеш, до диез, стиль модерн, вес брутто, часы пик, программа-минимум* და სხვა). აქედან გამომდინარე, საბჭოური ეპოქის რუსული ენის მიმართ დარწმუნებით შეგვიძლია ვისაუბროთ ზედსართავი სახელების განსაკუთრებული ანალიტიკური კლასის გამოყოფის თაობაზე.

სინტაქსში გამოიკვეთა შემდეგი ცვლილებები: დემოკრატიზაცია, სამეტყველო ენის კონსტრუქციების გადასვლა საერთო სალიტერატურო გამოყენებაში, სინტაქსური სისტემის გამდიდრება, მისწრაფება ენობრივი ეკონომიისადმი, გამარტივების, კომპრესიის მოვლენები.

განსაკუთრებით შესამჩნევი ცვლილებები მოხდა წარმოებული წინდებულების შემადგენლობაში, რომლებიც შეივსო მეტყველების სხვა ნაწილებიდან გადასვლის შედეგად (არსებითი სახელები, ზმნის და ზმნიზედის შერწყმული ფორმა (деепричастие) და სხვა): *в память ..., с учетом ..., в свете ..., в условиях ..* და სხვა, მაგ.:

Как строится самолет, с учетом фигурки пилота, так строится небосвод с учетом фигурки удода, и это наш пятый удода. (А. М. Парщиков.

Удоды и актрисы «В саду оказались удоды...» (1986);

В условиях нашей системы коллектив— это чуть ли не святая святых. (Владимир Войнович. *Иванькиада, или рассказ о вселении писателя Войновича в новую квартиру* (1976).

საბჭოური პერიოდის რუსული ენის განვითარების ძირითადი მიმართულების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პროცესს წარმოადგენს ე.წ. გამოთქმის სეგმენტაცია, ანუ „გამოთქმის ნაწილის - სეგმენტის (სინტაქსური, ინტონაციური) გამოყოფა“ (Русский язык и советское общество, 1968:302).

სეგმენტირებული კონსტრუქციების მაგალითებია:

«Опыт войны – в основу обучения и воспитания войск!» (Красная звезда, №120 (6108), 1945)

Капитан первого звездолета – наш, советский!» («Комсомольская правда» №88 (11028), 1961);

Обряд – не забава! («Советская культура», №77 (4773), 1974)

სალიტერატურო ენაზე ზეპირი მეტყველების ზეგავლენის პროცესებს ე.ა.ივანჩიკოვა ახასიათებს სიტყვებით «შებოქვა, შეკუმშვა, კონდენსაცია, გამარტივება» (Иванченкова, 1966:14-15).

ამ განცხადებას ადვილად ამტკიცებენ იმ პერიოდის გაზეთები:

«Рабочие спортсмены - бойцы революции»;

«Силос – важнейшая задача в развитии животноводства»;

«Нефть- на службу социалистическому строительству»; (Беднота, №131 (3633), 1930)

«Сегодня – выборы! За Родину, за партию, за коммунизм!»;

«Какао, нефть и монополии»;

«Свободу колумбийским патриотам!» (Правда, №71 (17753), 1967).

საბჭოთა პერიოდის რუსული ენის განვითარების პროცესების ანალიზისას დასკვნის სახით ვიტყვით, რომ კარდინალურმა ცვლილებებმა სოციალურ სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები გამოიწვია რუსულ ენაში, თანაც არა მხოლოდ ლექსიკაში, არამედ მცირედით სიტყვათწარმოებაში, მორფოლოგიაში, და უფრო მცირედ სინტაქსში. სოციალისტური ბანაკის ფორმირების საწყის ეტაპზე რუსულმა ენამ განიცადა არასალიტერატურო ხალხური მეტყველების და ვულგარიზმების ძლიერი შეტევა, ხოლო განვითარებული სოციალიზმის პერიოდში რუსულ ენაში გაძლიერდა სხვადასხვა გამოვლინებები არანაკლებ სერიოზული

სოციალური დაავადება – „კანცელარიტი“, რომლის მასობრივმა გამოყენებამ სალიტერატურო ენის სხვადასხვა სტილში მიიღო ქრონიკული ხასიათი.

თავი III თანამედროვე რუსული ენობრივი სისტემის განვითარებისა და ფუნქციონირების თავისებურება პოსტსაბჭოურ რესპუბლიკებში

3.1 ენობრივი სისტემის ცვლილებები პოსტსაბჭოურ პერიოდში

საბჭოთა იმპერიის დაშლამ, ჩვეულებრივი ცხოვრების წესის დარღვევამ და ხანგრძლივი გადაშენების პერიოდმა, მრავალრიცხოვანმა ეთნოკონფლიქტებმა და ეკონომიკურმა კრიზისებმა გააძლიერა ენების გარდაქმნის პროცესები. და როგორ არ გავიხსენოთ რუსული ენის ვულგარიზაცია „რევოლუციური“ მისწრაფების „პროლეტარული“ ენის შექმნის პროცესი, როცა გადაშენების პერიოდში მასობრივი ინფორმაცია დაიტბორა ლექსიკით, რომელიც ადრე განიხილებოდა როგორც უცენზურო. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ რუსული ენის ვულგარიზაციის ახალი ტალღა, ჩვენ დროში დაფიქსირებული გრამატიკული სტანდარტების ვარდნა დიდწილად განპირობებულია ტექნოლოგიური პროგრესის სწრაფი ტემპებით, როდესაც კომპიუტერთან და ინტერნეტთან ერთად ჩვენ ცხოვრებაში გაჩნდა ჩატები, ფეისბუქი, თანაკლასელები და სხვა სოციალური ქსელები, რომლის მომხმარებლები ხშირად შეგნებულად უგულვებელყოფენ ენობრივ ნორმებს.

ცოცხალ ენაში თვითგანვითარების პროცესები კავშირშია გარე პროცესებთან. თანამედროვე ეპოქამ აქტუალურად გარდაქმნა უამრავი ენობრივი პროცესი, რომლებიც სხვა გარემოებებში შეიძლება ნაკლებად შესამჩნევი, უფრო გლუვი იყოს.

ენაში ახალი ხარისხის ელემენტთა დაგროვების გარე ფაქტორებს შეიძლება მივაკუთნოთ შემდეგი: მოსაუბრე წრის შეცვლა, განათლების გავრცელება, ხალხის მასების ტერიტორიული მოძრაობები, ახალი სახელმწიფოს შექმნა, ტექნიკისა და მეცნიერების განვითარება, საერთაშორისო კონტაქტები და სხვა. აქვე ჩავთვალოთ მედიის აქტიური მოქმედება (ბეჭდვა, რადიო, ტელევიზია), ასევე ახალი სახელმწიფოს გარემოში პიროვნების სოციალურ-ფსიქოლოგიური გადაშენების ფაქტორი და შესაბამისად მისი ადაპტაციის ხარისხი ახალ პირობებში (Русский язык конца XX столетия, 2000:9).

მაგრამ ზოგი მკვლევარის აზრით, ენის განვითარებაში გადამწყვეტი ფაქტორია შიდა კანონების მოქმედება: საქმე იმაშია, რომ ენა არის სისტემა და მუდამ ვითარდება დინამიურ ღია სტრუქტურათა ლინგვისტური კანონების მიხედვით. ჩვეულებრივ, ენის შიდა კანონებს მიაკუთვნებენ ენის სისტემურ კანონს (რომელიც ერთდროულად არის ენის თვისებაც); ტრადიციის კანონი, რომელიც ანელებს ინოვაციის პროცესებს; ანალოგიის კანონი (ძირს უთხრის ტრადიციის კანონს); ეკონომიის კანონი (ანუ «მინიმალური ძალისხმევის» კანონი), რომელიც განსაკუთრებით აქტიურად ორიენტირებულია საზოგადოების ცხოვრების ტემპის დაჩქარებაზე; წინააღმდეგობების კანონი (ანტინომია), რომელიც სინამდვილეში არის «წამქეზებელი» საპირისპიროთა ბრძოლის, რომლებიც ჩართულნი არიან თვითონ ენის სისტემაში (Валгина, 2003:13).

ჩვენ ვიზიარებთ ნ.ს.ვალგინას თვალსაზრისს ამ საკითხის მიმართ, ამასთან ერთად ხაზს ვუსვამთ იმას, რომ ემპირიული მასალის ანალიზი გვაჩვენებს სხვადასხვა ქვესისტემის განვითარების პროცესების სხვადასხვა ინტენსიურობას. ენის ყველაზე დინამიური დონე არის ლექსიკა. ზუსტად ლექსიკა და ფრაზეოლოგია ყველაზე მოქნილად რეაგირებენ სოციალურ ცვლილებებზე, მეცნიერ ენათმეცნიერები ვერ ასწრებენ ყველა ნეოლოგიზმის ჩაწერას და მოძველებული ელემენტების ფიქსაციას. საბედნიეროდ, ელექტრონული ლექსიკონების შექმნასთან ერთად ეს პროცესი მნიშვნელოვნად გამარტივდა, ხოლო ახალი სალექსიკო სტატეები სწრაფად ქვეყნდება. ყველაზე სტატიკური დონე - ფონეტიკა. სოციალურ-პოლიტიკურ-კულტურული გარდაქმნების თვალსაზრისით ჩვენი ნაშრომი საკმაოდ გაჯერებულ პერიოდს შეიცავს. ამის მიუხედავად, ფონეტიკური სისტემის სფეროში მხოლოდ ერთი მნიშვნელოვანი აღმოჩენა ფიქსირდება, რომელიც გაკეთდა გამოჩენილი მეცნიერის რ.ი.ავანესოვის მიერ. მისი ძირითადი ნამუშევრები ეძღვნება ისტორიულ და აღწერილ რუსულ დიალექტოლოგიას, ისტორიულ და აღწერილობით ფონეტიკას, ფონეტიკურ თეორიას, რუსულ ორფოეპიას და ორთოგრაფიას (Образовательный портал Слово, 18 თებერვალი, 2017, <https://www.portal-slovo.ru/philology/45080.php>). მხოლოდ უბრალო დაკვირვებით ტექნიკის ხანაში და გლობალურ ტექნოლოგიურ პროგრესში რ.ი.ავანესოვმა მოახერხა რუსული ენის ფონეტიკაში ახალი თანხმონის დადგენა და აღწერა – ე.წ. ენისუკანა [ნ] (задняяязычный Н). ძლიერი პოზიცია, რომელშიც ეს

თანხმოვანება ჩნდება, ეს არის სიტყვის ბოლო თანხმოვნების კომბინაციაში ნებისმიერი ენისუკანა თანხმოვნის წინ ჩასმა : *пункт*.

პოსტსაბჭოთა პერიოდის ფონეტიკური ცვლილებები მოიცავს XX საუკუნის 90-იან წლებში რუსული მახვილის პრობლემის გამწვავებას და მის კოდიფიკაციას. ეს გარემოება აიხსნება საჯარო მეტყველების მზარდი როლით. პროფესიონალური, საქმიანი და სასაუბრო მეტყველება უფრო და უფრო მეტ ზეგავლენას ახდენს საჯარო და ოფიციალურ მეტყველებაზე. ამ მხრივ, თავად ენის სისტემის მიერ მომზადებული პროცესები დაჩქარებული ხდებიან და ყოფილი მკაცრი ლიტერატურული ნორმები იმსხვრევა (Голуб, 2009:16). აქცენტის ცვლილების მიზეზები ძირითადად შიდასისტემური ხასიათისაა. ეს არის ანალოგიისა და ტრადიციის კანონების ანტინომიის კანონის , ნაწილობრივ უზუსის ანტინომიის და ენის შესაძლებლობების შეტაკება.

XX საუკუნის 90-იან წლებში ჩვენ მოწმენი ვიყავით ოდესღაც გაერთიანებული ქვეყნის ცხოვრების წესრიგში სერიოზული სოციალურ-კულტურულ-პოლიტიკური ცვლილებების. ბუნებრივია, ამ ცვლილებებმა სერიოზულად იმოქმედა რუსული ენის შიდა სისტემაზე, კერძოდ, ლექსიკურ მარაგზე, სიტყვათწარმოების სისტემაზე და სიტყვათცვლილებაზე . ეს ინოვაციები იყო ცვლილებების სტიმული, რისთვისაც ენა ევოლუციურად მზად იყო, ე.წ. . «ნეოლოგიური ბუმი», რაც გარკვეულწილად გრძელდება დღესაც. ხოლო ლექსიკონის ინტენსიურ შევსებას თან ახლავს აქტიური არქაიზაცია. რა ჩამოშორდა რუსულ ენას ბოლო ათწლეულებში! პირველ რიგში, ბიუროკრატიული, ოფიციალური ელემენტები . რუსულ ენას ძალიან დიდი ხნის განმავლობაში სერიოზული დაავადება ჰქონდა – «კანცელარიტი». მთელი ერი იყო დაინფიცირებული კანცელარიტით, ყველა "ბედნიერი" საზოგადოება *НОМО SOVIETIKUS*. საკმარისია გავიხსენოთ ასეთი გამონათქვამები, როგორიცაა *зеленые массивы, головные уборы, макаронные изделия* და სხვა. ამჟამად პოსტსაბჭოთა სივრცის ლექსიკონში *макаронные изделия* მაგივრად ძალიან ხშირად გამოიყენება *макароны*, ხოლო ახალგაზრდების მეტყველებაში, რომლებიც მგრძნობიარედ რეაგირებენ სიახლეებზე, უფრო და უფრო ხშირად გვხვდება ლექსემა *паста*.

სემანტიკური პარადიგმის *кухня* (სამზარეულო) ლექსიკური შინაარსის ანალიზმა აჩვენა, რომ მოცემული პარადიგმა გაფართოვდა და ძალიან შეიცვალა. იაპონური

«სუსი» («суши»), რუსულ ენაში ადაპტირებულია როგორც «суши» და შექმნა ახალი სიტყვა იმ ადამიანის აღსანიშნად, ვინც ამ საკვებს ამზადებს – *сушист* (ანალოგიის კანონის მუშაობის თვალსაჩინო მაგალითია, მაგ.: *флорист, пианист* და სხვა). სამუშაოს ძიების საიტებზე ხშირად გვხვდება შემდეგი ტიპის ვაკანსიები: «*Требуется повар и сушист в кафе/ресторан*». მენიუში ასევე ბევრი რამ შეიცვალა, გამდიდრებულია ადრე უცნობი ეროვნული კერძებით. დღეისათვის მოდური არ არის *плов, овощной суп, жаренное мясо/овощи* და ა.შ. ამის ნაცვლად რესტორნებში თავაზობენ *ризотто, минестроне, овощи гриль* და ა.შ. ამრიგად მოხდა რუსული ლექსემების თავისებური ჩანაცვლება ნასესხებით, მაგრამ ასეთი ჩანაცვლების მიზეზები შეიძლება სხვადასხვა იყოს: 1) ზოგიერთ შემთხვევაში, ეს განპირობებულია ახალი ლექსემის სემანტიკის დაზუსტებით (*овощи гриль - овощи жаренные на гриле (გრილზე შემწვარი ბოსტნეული)*) (ეკონომიის კანონი); 2) რეკლამის მიზნით (ეგზოტიკა მიმზიდველია), მომხმარებლის ყურადღების მიპყრობა (*творожный ролл – творог с мятой в листьях салата* (სულგუნის ფირფიტები ხაჭოსა და პიტნის შიგთავსით), *смузи – свежесвыжатый фруктовый сок с мякотью*); 3) ზოგ შემთხვევაში ნასესხები სიტყვები არის ახალი ცნების ნომინანტი: *фейсбук, кулер, модем* და სხვა.

ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ინტენსიური კულტურათშორისი ურთიერთობების პირობებში მსგავსი ლექსიკურ-სემანტიკური პროცესი იქმნის მეტ აპელაციურ-ზეგავლენით ფუნქციას ადრესატის მიმართ, რასაც ხელს უწყობს ხალხის საყოველთაო ინტერესი დასავლეთის ტენდენციების მიმართ და მოგზაურობის სურვილი. გასაკვირი არაა, რომ ასე ინტენსიურად ვითარდება ტურიზმი, გარდა კულტურული, სამეცნიერო, საქორწინო და სხვა ტურიზმისა მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული გახდა გასტრონომიული ტურიზმი. ზუსტად მაგიტომ მრავალი ქართული კერძი, როგორც არის: ხაჭაპური, აჭარული ხაჭაპური, ხინკალი, საცივი, ბორჯომი (*хачапури, аджарские хачапури, хинкали, сациви, боржом*) და სხვა უკვე დიდი ხანია არ აღიქვამენ რუსულენოვანი ტურისტები, როგორც რაღაც უცნობს და ეგზოტიკურს. რუსული ენა აქტიურად შთანთქავს მსგავს ლექსიკას სხვადასხვა ენიდან (მაგალითად, თურქულიდან: *айран, баклава*).

ბუნებრივია, რომ რუსული ენა აივსო მიღებული სხვადასხვა კულტურების რეალობებისა და ლაკუნების აღმნიშვნელი სიტყვებით. თანამედროვე

საზოგადოებისთვის მოდური და კომფორტული ლექსემები, რომლებსაც გააჩნიათ რუსული ეკვივალენტი, გამოიყენება ცხოვრების ყველა სოციალურ სფეროში. აღნიშნულის ძალიან ნათელი მაგალითები მოჰყავს თანამედროვე რუსული ენის უდიდეს მცოდნე აკადემიკოს ვ.გ.კოსტომაროვს: *конверсия - преобразование, стагнация - застой, консенсус - согласие, соглашение, имидж- образ, коттановый - хлопчатобумажный, реперный - ключевой, важный, транспарентный- прозрачный* (Костомаров, 1994:81-83). ნ.ს.ვალგინას თქმით, ნასესხები სიტყვების მიმართ თანამედროვე მისწრაფება ასახავს ორ ისტორიულ ხაზს: ერთი მხრივ, ნამდვილად საჭიროა რადიკალურად შეცვლილი ცხოვრების პირობებში (პოლიტიკური, ეკონომიკური, იდეოლოგიური ორიენტირთა შეცვლა), მეორეს მხრივ — ამერიკული მანია, როდესაც არა მხოლოდ ტექნიკური ინოვაციებია მიმზიდველი, არამედ ცხოვრების დონის სტანდარტები, ქცევის და კომუნიკაციის წესი, გემოვნება. ახლა ინგლისური სიტყვები არა მხოლოდ რუსული, არამედ სხვა ენების სიტყვებსაც ანაცვლებენ, რომლებიც ადრე ნასესხები და საკმაოდ ადაპტირებული არიან რუსულ ენაში (მაგალითად: გერმანული *бутерброд, лозунги, шлягер* ჩაანაცვლა *сэндвич, слоганы, хит.*; ფრანგული *мультипликатор, экран* ჩაანაცვლა *аниматор, дисплей; стоматолог* ჩაანაცვლა *дантист* და სხვა).

ტოტალიტარული სისტემის დანერგვამ განაპირობა ის, რომ პოსტსაბჭოთა პერიოდის რუსული ენა «იხჩობა გაგიჟებულ გარბენაში». ბელინსკის ცნობილი სიტყვები პეტრინის ხანის ენაზე, დღეს აქტუალურია, როდესაც მრავალენოვანი უცხოური ჩანართები ხშირად გაუგებარია მასმედიისთვის, რაც იწვევს საზოგადოების უკმაყოფილებას: *Надеюсь, что консенсус по этому вопросу не вызывает сомнений, а импичмент и ротация нам не понадобятся. Тем более что рэкет в нашем маркетинге ... не обнаружился. Другое дело - менеджмент и мониторинг. Без них, как и без конверсии, не обойтись. Остается определить рейтинг нашей встречи (АиФ 2010 №9).*

თუმცა, ე.ა.ზემსკაიას თანახმად ენის „გაფუჭება“, რომლის შესახებაც ამდენი რამ წერია, გავლენას ახდენს არა ენის სისტემაზე, არამედ სამეტყველო უნარზე. ენის ფუნქციონირების ახალი პირობები, დიდი რაოდენობით დაუმუშავებელი ზეპირი საჯარო ტექსტების გაჩენა, შეცდომების რაოდენობის ზრდის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ამასთან, ზოგიერთი ენათმეცნიერი თვლის, რომ მეტყველების „უხერხულობა“ ავლენს „ენაში თანდაყოლილი განვითარების ტენდენციებს“. ენა თვითწმენდადი სისტემაა.

ბოლო დრომდე, ყველგან საუბარი იყო "კონსესუსის" შესახებ, თუნდაც ოჯახის კონსესუსზე. სად არის ეს სიტყვა? რამდენიმე წელი გავიდა და ის გარდაიცვალა. ტოტალიტარულ ხანებში ენა გააშრეს, მას აკლდა სიცოცხლის მომტანი ტენიანობა, თანამედროებაში ზედმეტი მოუვიდათ. ზედმეტი შორდება ენას. განთავისუფლება, აზრებისა და გრძნობების თავისუფლად გამოხატვის შესაძლებლობა, ენის თამაშები ენის მეშვეობით ეს არის ის, რაც დამახასიათებელია ჩვენი დროის რუსული ენისთვის (Лингвистика онлайн, 28 თებერვალი, 2016, <http://linguistics-online.narod.ru/index/0-396>).

XX საუკუნის დასასრული - XXI საუკუნის დასაწყისში რუსული ენის არანაკლებ საინტერესო პროცესია მოძველებული ლექსიკის გამოყენების აქტიური დაბრუნება, ე.წ. ლექსიკური დეარქაიზაციის პროცესი. აღორძინდა სოციალიზმის დროს დაკარგული ტრადიციები, სულიერი და კულტურული ფასეულობები, რომელიც აქტიურებს არქაულ ლექსიკას, რევოლუციამდელი რეალობები, რომელიც რელიგიასთან, განათლებასთან, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ დაყოფასთან, საზოგადოების სოციალურ სტრუქტურასთანაა დაკავშირებული. სლავიზმები ავსებს მაღალი და ეკლესიურსლავური ლექსიკის ფენას, გალიციზმები გვხვდება პროფესიების სახელებში: *губернер/губернантка, консьерж/консьержка, крупье, модель, продюсер*; ასევე ტანსაცმელის, ფეხსაცმელის, აქსესუარების: *ридикюль, портмоне, ботфорты, пантуфли, неглиже*; და მაღალი საზოგადოების ენისთვის დამახასიათებელ სიტყვებსა და გამონათქვამებში: *журфикс, суаре, рандеву, комильфо, моветон*.

მეტყველებასთან შედარებით, შიდასისტემური ცვლილებები ნაკლებად შესამჩნევია. ცხადია, რომ ენის სისტემა უფრო ნელა იცვლება, ვიდრე ენის ფუნქციონირების პირობები ან დისკურსის სტრუქტურა. გრამატიკაში ცვლილებები ხშირად უკავშირდება ლექსიკის ცვლილებას. აქ აუცილებელია უცვლელ სახელთა ორი კლასის რაოდენობრივი ზრდა და გამოყენების აქტივიზაცია აღვნიშნოთ: 1) ანალიტიკური ზედსართავი და 2) აბრევიატურა. თუ ლექსიკა და სიტყვათწარმოება დიდ შესაძლებლობას აძლევს ენის შემოქმედებას, მორფოლოგია კი მუდმივად აყენებს აკრძალვებს და შეზღუდვებს. უფრო მეტიც, გრამატიკული ფორმების გამოყენებაში დადგენილი საზღვრების მიღმა ყველაზე ხშირად მცდარი გამოყენებაა და არა განვითარებადი ტენდენცია. (Валгина, 2003:155).

ემპირიული მასალის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს დავრწმუნდეთ, რომ რუსული

სიტყვათწარმოების ყველაზე აქტიური პროცესები მოიცავს: ფუნქციურ დინამიზმს (*пьянка, гулянка*); სიტყვათწარმოების გარკვეულ მოდელთა გააქტიურებას (*-изация : легализация, актуализация, демонстрация; -ист: визажист, стилист*); სახელთა პრეფიქსაციის ზრდას (*послевкусие, постмодернизм, антидепрессанты, сверхдержава, супер-предложение, квазитекст, мега-предложение*); " კომპოზიტურ აფეთქებას " (*хит-парад, поп-музыка, рок-фестиваль, видео-битва*); " აბრევიატურათა აფეთქების " ახალ ტალღას (*СТС, ОБСЕ*).

ზემსკაია, ვალგინა და სხვა ენათმეცნიერები ხაზს უსვამენ ანალიზისა და აგლუტინაციური მახასიათებლების ზრდას წარმოებული სიტყვის სტრუქტურაში. ანალიტიკური ფორმები სინთეზური ფორმებისგან განსხვავდება იმით, რომ მათი ფორმების ფუნქცია და მნიშვნელობა ვლინდება კონტექსტში, სხვა სიტყვებთან მიმართებაში. სწორედ ამიტომ, მორფოლოგიური ანალიტიზმი მჭიდროდ არის გადახლართული სინტაქსურ ანალიტიზმთან და ხდება გრამატიკის საერთო მახასიათებელი. მაგალითად, ე.წ. მნიშვნელობით შეთანხმებაში (შეთანხმება — სინტაქსური კატეგორია) არსებითი სახელის გრამატიკულ სქესს (მორფოლოგიური კატეგორია) განსაზღვრავს ან ზედსართავის, ან ზმნის ფორმები: *хорошая врач; врач пришла к больному*. სინტაქსში იზრდება შეკუმშული კონსტრუქციების, სიტყვათშეთანხმების სინტაქსური კომპრესია, მარტივი წინადადებების, მთელი ტექსტის კომპრესიის გაფართოება, რასაც აშკარად აჩვენებს თანამედროვე პრესა და ტელევიზია: *Хороший текст - дороже денег. Написание статей - это не работа, а состояние души; Как живут хозяйки жизни (АиФ, 2006, №25)*.

მაშასადამე უნდა ვალიაოთ, კარდინალურმა ცვლილებებმა სოციალურ სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები გამოიწვია რუსულ ენაში, არა მხოლოდ ლექსიკაში, არამედ სიტყვათწარმოებაში, მორფოლოგიაში (ნაკლებად სინტაქსიაში). ენის განვითარება ორგანული პროცესია, რომელშიც გაერთიანებულია ენის განვითარების როგორც გარე, ისე შინაგანი კანონები. სისტემის დონეზე, თანამედროვე რუსული ენის ანალიტიზმის ზრდა შეიძლება ჩაითვალოს თანამედროვე დროის ყველაზე მნიშვნელოვან პროცესად. მიუხედავად იმისა, რომ რუსული ენა რჩება ფლექსიურ ენად, ის გარდამავალ ეტაპზეა სინთეზური სისტემიდან ანალიტიკურამდე.

3.2 რუსული ენის ფუნქციონირება პოსტსაბჭოურ რესპუბლიკებში

პოსტსაბჭოთა 30 წლის განმავლობაში სერიოზული ცვლილებები მოხდა რუსული ენის ფუნქციონირებაში. ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების

იდეოლოგია, რომელიც გაჩნდა 1991 წლის შემდეგ, ემყარებოდა იმპერიული მემკვიდრეობის წინააღმდეგ ბრძოლას, რომელიც გულისხმობდა რუსული ენის ჩანაცვლებას "ტიტულოვანი" ეროვნების ენით კომუნიკაციის უმეტესი სფეროებიდან. ეს პროცესი ყველაზე სწრაფი იყო 90-იან წლებში. ენის პრობლემის გადასაჭრელად, ცალკეულმა პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოებმა განსხვავებული გზა გაიარეს.

ყაზახეთსა და ყირგიზეთში, შუა აზიის ყველაზე რუსიფიცირებულ რესპუბლიკებში, რუსული და რუსულენოვანი მოსახლეობის დიდი ნაწილის და მისი სოციალურ-პოლიტიკური მნიშვნელობის გათვალისწინებით, ისინი ცდილობდნენ საკმაოდ ტოლერანტული ხაზის შემუშავებას რუსული ენის მიმართ, რომელმაც მიიღო ოფიციალური სტატუსი და შეინარჩუნა ფართო გამოყენება ინფორმაციულ და კულტურულ სფეროებში. ამ გარემოებამ მნიშვნელოვნად შეამცირა "რუსული" პრობლემის კონფლიქტოგენური პოტენციალი. ამასთან, ცოტა ხნის წინ ყირგიზეთში ჩნდებოდა კითხვა ყირგიზული ენის ბედის შესახებ. ყაზახეთში ეროვნული ენის საკითხიც წარმოიშვა. 2018 წლის მარტში ყაზახეთის პრეზიდენტმა ნაზარბაევმა განაცხადა, რომ ყაზახური ენის გამოყენების სფეროები უნდა გაფართოვდეს. «ლათინურ ანბანზე გადასვლის პროცესი ისტორიულად მნიშვნელოვანია ჩვენი ხალხისთვის. ამავე დროს, აუცილებელია გავაგრძელოთ მუშაობა ყაზახური ენის სტატუსის ამაღლებაზე...». ნაზარბაევის გაკეთებული განცხადების შემდეგ, ქვეყანაში სახელმწიფო ენის შესწავლის კურსებში ჩარიცხვის ბუმი, დღეში 500 ადამიანია (მათ შორის არიან მინისტრები) (Новая газета, 11 ივნისი, 2019, <https://novayagazeta.ru/articles/2018/03/05/75708-i-vyrval-russkiy-vash-yazyk>).

რუსულენოვანი მოსახლეობის პრობლემამ მიაღწია კონფლიქტის მაღალ დონეს ბალტიის რესპუბლიკებში. საბჭოთა პერიოდში ლატვია და ესტონეთი ფაქტიურად გადაიქცა ორ თემიან რესპუბლიკად: "ტიტულოვანი" მოსახლეობასთან ერთად, აქ შეიქმნა ფართო რუსულენოვანი დიასპორა, და ზოგიერთ ადგილას (დაღავპილების და ნარვას რაიონები) რუსები და რუსულენოვანი მოსახლეობა უმრავლესობას ქმნიან. სსრკ-ს დაშლამ გამოიწვია გაჭიანურებული კონფლიქტი ამ თემებს შორის, რაც დაკავშირებულია ლატვიისა და ესტონეთის სახელმწიფოს უთანხმოებასთან, რომ რუსულენოვანი მაცხოვრებლები სრულ მოქალაქეებად ითვლებოდნენ. ამან გამოიწვია პოლიტიკური დისკრიმინაცია მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის

ეთნოლინგვისტურ საფუძველზე და არამოქალაქეობრივი ინსტიტუტის გაჩენა, რაც უნიკალურია თანამედროვე ევროპისთვის. შედეგად, ზოგიერთი ადგილობრივი პოლიტიკოსი კითხვის ნიშნის ქვეშ სვამს მონო-ეთნიკური სახელმწიფოს მშენებლობას. რაზეც მიუთითებს ლატვიის ახალი პრეზიდენტის ანდრის ბერზინსის განცხადება, რომელმაც განაცხადა, რომ იგი არ აპირებს ენის სფეროს პოლიტიზებას და ის მზად არის ასეთ მაღალ თანამდებობაზე მუშაობის დროს გამოიყენოს როგორც სახელმწიფო ლატვიური ენა, ისე არა სახელმწიფო. მიუხედავად იმისა, რომ მოგვიანებით ბერზინმა საყვედური მიიღო ლატვიის კულტურის მინისტრის სარმიტე ელერტისგან, რომელიც იცავს რუსული საკითხის ტრადიციულ „დისკრიმინაციულ“ თვალსაზრისს, ეს განცხადება თავისთავად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა და მოწმობს, რომ ლატვიაში შედარებით ახლო მომავალში შესაძლებელია რუსულენოვანი მოსახლეობის მიმართ უფრო ტოლერანტულ პოლიტიკაზე გადასვლა.

ყველაზე მეტად საინტერესო სიტუაციაა რუსულ ენასთან დაკავშირებით უკრაინასა და ბელარუსში. უკრაინა და განსაკუთრებით ბელარუსია ყოფილი საბჭოთა კავშირის ყველაზე რუსიფიცირებული რესპუბლიკა. საბჭოთა პერიოდში ეს ორი რესპუბლიკა რუსეთთან ერთად, საბჭოთა სახელმწიფოს არაფორმალურ ბირთვად ითვლებოდა, რაც დაფიქსირებულია "სამი ძმური ხალხის" იდეოლოგიურ მოძღვრებაში, რომლებსაც საერთო ფესვები აქვთ კიევი რუსში, და ამიტომ "განწირულია" ერთად ცხოვრებისთვის. ამის მიუხედავად, სსრკ-ს დაშლის შემდეგ, ენობრივი პოლიტიკა უკრაინასა და ბელარუსში საკმაოდ განსხვავებული იყო. ნაციონალისტური ხასიათი უკრაინაში ისტორიულად უფრო ძლიერია, ვიდრე ბელარუსში; უფრო მეტიც, უკრაინულ ნაციონალიზმს აქვს საკუთარი საბაზო რეგიონი ქვეყნის დასავლეთში. ამიტომ, ზოგადი იდეოლოგიური დეზორიენტაციის პირობებში დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, უკრაინელი ნაციონალისტები ეროვნული მოდელის მშენებლობისკენ გაემართნენ. ენობრივ სფეროში ეს გამოიხატა უკრაინული ენის მონოპოლიური სახელმწიფოს სტატუსის მინიჭებით და თანმიმდევრულ ზომებში სახელმწიფო აპარატის, საგანმანათლებლო სისტემისა და საინფორმაციო სივრცის უკრაინიზაციაში. შედეგად, უკრაინის სკოლებში რუსული ენის სწავლების მოცულობა მეხუთე კლასიდან დაწყებული შემცირდა კვირაში ერთ საათამდე, ხოლო რუსული ლიტერატურის შესწავლა შევიდა უცხოური ლიტერატურის კურსში.

ამასთან, უკრაინიზაციის საპირისპირო მხარე იყო წიგნიერების მკვეთრი ვარდნა უკრაინის რუსულენოვან რეგიონებში. ეს საკმაოდ გავრცელებული ტრაგიკომიკური მოვლენა გახდა, როდესაც უკრაინული სკოლის მოსწავლეები რუსულად წერენ, უკრაინული მართლწერის გამოყენებით. ბელარუსში, სადაც ნაციონალისტური მოძრაობა უფრო სუსტია, ვიდრე უკრაინული, 1995 წელს, პრეზიდენტ ალექსანდრე ლუკაშენკოს ინიციატივით ჩატარდა რეფერენდუმი, რომლის შემდეგაც ბელარუსი დღეს-ს ერთადერთი ქვეყანა გახდა რუსეთის შემდეგ, სადაც რუსულმა ენამ მიიღო სრულფასოვანი სახელმწიფო სტატუსი. ამის შემდეგ, დაიხურა სახელმწიფო აპარატის, განათლების სისტემის და მედიის ენობრივი ბელარუსიზაციის ღონისძიებები, ხოლო ქვეყანა დაუბრუნდა იმ სტატუს კვოს, რომელიც საბჭოთა დროიდან იყო ცნობილი, როდესაც ყოველდღიური კომუნიკაციის მთავარი ენა რუსულია, ხოლო ბელარუსული ასრულებს წმინდა სიმბოლურ ფუნქციას. 2009 წლის აღწერის მონაცემებმა გამოავლინა ბელარუსი საზოგადოების როლის მნიშვნელოვანი ვარდნა ბელარუს საზოგადოებაში. ამრიგად, ბელარუსში არსებული ენობრივი სიტუაცია უნიკალურია. ამავე დროს, შეუძლებელია ბელარუსში ენის საკითხის დახურულად განხილვა. ენობრივი პოლიტიკა და ასევე პრეზიდენტი ლუკაშენკოს მმართველობის ავტორიტარული სტილი ხელს უწყობდა ნაციონალისტური ოპოზიციის რადიკალიზაციას, რომელიც ბელორუსული ენის სახელმწიფო მონოპოლიას იწვევს. ამრიგად, მომავალში, არ შეიძლება გამორიცხული იყოს "დე-რუსიფიკაციის" პროცესის დაძაბვა.

პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკებში რუსული ენის მდგომარეობა რთული და ორაზროვანი რჩება. ყოფილ საკავშირო რესპუბლიკებში, რუსული ენის მასშტაბები, ბელარუსისა და რუსეთის გარდა მნიშვნელოვნად შემცირდა, ხოლო ნაკლებად რუსიფიცირებულ სახელმწიფოებთან რიგში (მაგ.საქართველოში და ლიტვაში) მინიმუმამდე დავიდა. თუმცა პოსტსაბჭოთა სივრცეში რუსული ენის ეპოქის დასრულებაზე საუბარი, რა თქმა უნდა შეუძლებელია. უმეტეს პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოებში რუსული ენობრივი, კულტურული და ინფორმაციული ყოფნა საკმაოდ ძლიერი რჩება. უფრო მეტიც, ნაციონალისტური რადიკალიზმის გაქრობით, თანდათანობით ვხდებით იმ უპირატესობებს, რომლებსაც გვაძლევს რუსული ენის ფლობა. მაშასადამე პოსტსაბჭოთა კავშირის ქვეყნის ამოცანა არ არის იმდენად ბრძოლა

რუსულ ენასთან, როგორც ენის სფეროს ჰარმონიზაცია, ოპტიმალური მოდელის შემუშავება რუსული და „ტიტულური“ ენების თანაფარდობისთვის.

3.3 ენობრივი სიტუაცია სამხრეთ კავკასიაში (საქართველოში და სასომხეთში)

რუსული ენა არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც ხელს უწყობს პოსტსაბჭოთა სივრცეში ინტეგრაციის პროცესებსა და კულტურული კავშირების შენარჩუნებას. ამავდროულად, ბოლო წლებში საქართველოში და სასომხეთში აღინიშნება მისი გამოყენების შემცირების ტენდენცია საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, განათლებაში, მედიაში და სხვა სფეროებში. რუსული ენის საკითხი ისტორიულად უკიდურესად მგრძნობიარე თემა იყო საზოგადოების პოლიტიკურად აქტიური ნაწილისთვის. საბჭოთა დროსაც კი, საქართველო და სასომხეთი ერთადერთი საკავშირო რესპუბლიკები იყვნენ, რომლებმაც უარი თქვეს თავიანთ კანონმდებლობაში რუსული ენისთვის ოფიციალური სტატუსის მინიჭებაზე. საქართველოში, გრანდიოზულმა საპროტესტო გამოსვლამ ხელი შეუშალა საბჭოთა ხელმძღვანელობას საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუციაში გამქრალიყო მუხლი სახელმწიფო ენის შესახებ. პროტესტის კულმინაცია მოხდა 1978 წლის 14 აპრილს, როდესაც დაინიშნა ცენტრალური კომიტეტის საბჭოს საგანგებო სხდომა ქართული ენის სტატუსის შესახებ. აქციის მონაწილეები დამშვიდდნენ მხოლოდ მაშინ, როცა მოისმინეს რაც სხდომაზე გამოცხადდა - რომ კონსტიტუციის 75-ე მუხლის თანახმად, საქართველოს სახელმწიფო ენად ქართული გამოცხადდა (რეზონანსი, 7 ივლისი, 2019, http://www.resonancedaily.com/index.php?id_rub=5&id_artc=34919).

ანალოგიური ვითარება განვითარდა მეზობელ სასომხეთში. სასომხეთის სსრკ-ის 1978 წლის კონსტიტუციის თანახმად ერთადერთი სახელმწიფო ენა იყო სომხური (სასომხეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი). მიღებულია მეცხრე მოწვევის სასომხეთის სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს რიგგარეშე მეშვიდე სხდომაზე 14 აპრილს 1978 წ. Ереван: Айастан, 1982, 51 გვ.). სომხური ენა საქმეთაწარმოების ენა იყო რესპუბლიკის ყველა სამინისტროში. სასომხეთსა და საქართველოში, ეროვნული ენა ისწავლებოდა სკოლებში მე -2 კლასიდან, ხოლო საბჭოთა კავშირის სხვა რესპუბლიკებში - მე -4 - დან. 90-იანი წლების დასაწყისში სასომხეთში მიიღეს საკმარისად მკაცრი ენობრივი

კანონმდებლობა, რამაც უზრუნველყო სომხური ენის სრული მონოპოლია რესპუბლიკის საქმიანობის ყველა სფეროში. მოგვიანებით, „ენის შესახებ“ კანონის შერბილების ნებისმიერი მცდელობა საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილის აქტიურ წინააღმდეგობას ეჯახება. სომეხი ნაციონალისტები, განსაკუთრებით ინტელიგენცია, რუსული ენის სტატუსის ამაღლებას სუვერენიტეტისა და დამოუკიდებლობის დარღვევის მცდელობად თვლიდნენ.

სასომხეთის ახალმა მთავრობამ სომხური ენის პოზიციის გაძლიერება პრიორიტეტად მიიჩნია. კერძოდ, ახალი განათლებისა და მეცნიერების მინისტრმა არიკ ჰარუთიანმა მხარი დაუჭირა რესპუბლიკაში ნებისმიერი ღონისძიების, მათ შორის სამეცნიერო სიმპოზიუმებს, დაეკისროს დიდი ჯარიმა, თუ ისინი არ უზრუნველყოფენ სომხურ ენაზე სრულ სინქრონულ თარგმანს (Sputnik Армения, 25 ივლისი, 2018, <https://ru.armeniasputnik.am/society/20180610/12573760/ministr-obrazovaniya-gotovit-shtrafy-za-narushenie-zakona-o-yazyke.html>). სასომხეთში სახელმწიფო და ოფიციალური ენა არის ლიტერატურული სომხური ენა, მეორე ყველაზე გავრცელებული ენაა ჯერჯერობით რუსული, რომელზეც საუბრობენ როგორც ორენოვანი სომხები და ეთნიკური რუსები, ასევე 11 რეგისტრირებული ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლები: იეზიდები, ასურელები, უკრაინელები, პოლონელები, ბერძნები, ბელარუსები, ქართველები, გერმანელები, ქურთები, ებრაელები. სსრკ-ს ეთნიკურ კომუნიკაციათა ენა იყო რუსული. ბევრმა სომეხმა მიიღო განათლება რუსულ ენაზე, ამიტომ დღემდე 40 წელზე ზემოთ ასაკის მქონე სომეხი მოსახლეობის გარკვეული ნაწილისთვის, ეს ენა რჩება კულტურული და ცივილიზაციის ველის ენად (Аршак Саркисян «Русский язык в армении: взгляд филолога»).

სასომხეთის რესპუბლიკის ამჟამინდელი კანონმდებლობა არ წარმოადგენს რაიმე სახის წინააღმდეგობას უმცირესობათა ენების განვითარებისთვის, კერძოდ რუსული ენისთვის და ამავე დროს ხაზს უსვამს სახელმწიფო ენის უზენაესობას. სასომხეთის კანონებისა და მთავრობის განკარგულებების უმეტესობა ნათარგმნია და ითარგმნება რუსულად. სასომხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციის რუსული ვერსია განთავსებულია ეროვნული ასამბლეის ოფიციალურ ვებსაიტზე, ასევე განთავსებულია სამოქალაქო, საოჯახო და შრომითი კოდექსები, აგრეთვე სისხლის

სამართლის, სისხლის სამართლის საპროცესო, საბაჟო, მიწის კოდექსი და სხვა მნიშვნელოვანი კანონები და აქტები. რესპუბლიკის ხელისუფლება პერიოდულად აცნობებს ეთნიკურ თემებს ეროვნული და საერთაშორისო ხელშეკრულებებით გათვალისწინებული უფლებებისა და შესაძლებლობების შესახებ. კერძოდ, იუსტიციის სამინისტრო პერიოდულად აქვეყნებს და ბეჭდავს სასომხეთის რესპუბლიკის ოფიციალურ ცნობარებს, კოდექსებსა და კანონებს ეროვნული უმცირესობებისთვის. მაგრამ ოფიციალური საქმიანობა და ოფიციალური მიმოწერა სახელმწიფო ორგანოებს, ინსტიტუტებსა და განყოფილებებს შორის ხორციელდება სომხურ ენაზე. სახელმწიფო ორგანოების ურთიერთობა მოსახლეობასთან, ადმინისტრაციული პროცესები და ადმინისტრაციული აქტები ასევე მიმდინარეობს სომხურ ენაზე (სასომხეთის რესპუბლიკის კანონი ადმინისტრაციისა და ადმინისტრაციული წარმოების საფუძვლების შესახებ (პ. 2 სტ. 27, სტ. 93 და პ. 4 სტ. 59) // Национальное собрание Республики Армения. ოფიციალური საიტი, 25 ივლისი, 2018 <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1937&lang=rus>). პრაქტიკაში, იმ პირებს, რომლებიც ლაპარაკობენ ეროვნული უმცირესობების ენებზე სომხეთის რესპუბლიკაში, კანონით დადგენილი წესით ან საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესაბამისად, შეუძლიათ წარმოადგინონ განცხადება მშობლიურ ენაზე. ამასთან, ადმინისტრაციული ორგანოების პასუხი შედგენილი იქნება სომხურ ენაზე. რუსული ენა სასომხეთში კვლავაც გამოიყენება იმ ადგილებში, სადაც საზოგადოებრივი სერვისები ხორციელდება: ტრანსპორტში, საფოსტო მომსახურებასა და აეროპორტში. მაგრამ სასომხეთის დიდ ქალაქებში, პირველ რიგში, ერევანში, უმეტესწილად ნიშნები, დასახელებები იწერება ან მხოლოდ სომხურ ენაზე, ან სომხურ და ინგლისურ ენებზე.

სასომხეთის განათლების სფეროში რუსული ენა წარმოდგენილია ყველა დონეზე: საშუალო, საშუალო და უფრო მაღალი. რუსულს სწავლობენ, როგორც სავალდებულო უცხო ენას, მაგრამ 2000-იან წლებში შემცირდა მისი სწავლებისთვის საათების რაოდენობა. თანამედროვე სასომხეთში უმაღლესი განათლების მიღება შესაძლებელია როგორც სომხურ, ისე რუსულ ენაზე, რუსეთის წამყვანი უნივერსიტეტების ფილიალების დიდი რაოდენობის არსებობის გამო.

საქართველოში ენობრივი რეფორმა კიდევ უფრო მკაცრი ფორმით მიმდინარეობდა. მთავარი განსხვავება ის არის, რომ რუსულმა ენამ დაკარგა

სავალდებულო საგნის სტატუსი და გახდა არჩევითი მეორე უცხო ენა. საქართველოს მთავრობის მიერ არჩეულ საგანმანათლებლო განვითარების კურსის შესაბამისად, რომელიც ყურადღებას ამახვილებს საქართველოს ერთიან ევროპულ საგანმანათლებლო სივრცეში შესვლაზე, საქართველოში ყველა საშუალო სკოლა „ანგლომანიის“ ტალღამ მოიცვა, რომლის ზეწოლის შედეგად მათ შეწყვიტეს არჩევა არა მხოლოდ რუსული, არამედ ევროპული ისეთი ენების, როგორცაა გერმანული და ფრანგული. მხოლოდ სპეციალიზებული ენების სკოლები გვთავაზობენ ამ ენების სიღრმისეულ შესწავლას. საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში, ინგლისური გახდა სავალდებულო ყველა სპეციალობისთვის, მხოლოდ რამდენიმე სპეციალობის სტუდენტს (ინგლისური ფილოლოგია, ტურიზმი, საერთაშორისო ურთიერთობები) აქვს მეორე უცხო ენის არჩევის შესაძლებლობა.

„საქართველოში მაუწყებლობა რეგულირდება „მაუწყებლობის შესახებ“ საქართველოს კანონის საფუძველზე (მიღების თარიღი 23/12/2004, კონსოლიდირებული ვერსია 18/10/2019). მუხლი 38/1 „მაუწყებლობის ენა/ენები“ 1/10/2016 რედაქციის: საქართველოში ავტორიზებულმა საერთო ეროვნული მაუწყებლობის განმახორციელებელმა ტელემაუწყებელმა სამაუწყებლო ბადეში პროგრამები საქართველოს სახელმწიფო ენაზე უნდა განათავსოს, გარდა საქართველოს კანონმდებლობის ან/და კომისიის მიერ განსაზღვრული შემთხვევებისა. საქართველოში ავტორიზებულმა საერთო ადგილობრივი მაუწყებლობის განმახორციელებელმა ტელემაუწყებელმა სამაუწყებლო მათ შორის, საუკეთესო დროს, ახალი ამბებისა და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური თემატიკის პროგრამები საქართველოს სახელმწიფო ენაზედაც უნდა განათავსოს. საქართველოში ავტორიზებულმა საუნივერსიტეტო მაუწყებლობის განმახორციელებელმა ტელემაუწყებელმა სამაუწყებლო ბადეში პროგრამები საქართველოს სახელმწიფო ენაზე უნდა განათავსოს, გარდა საქართველოს კანონმდებლობით ან/და კომისიის მიერ განსაზღვრული შემთხვევებისა „(კანონი «მაუწყებლობის შესახებ», 20 ნოემბერი 2019, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32866?publication=54>).

რაც შეეხება ტელევიზიას სასომხეთში, იქაც არსებობს საკმაოდ მკაცრი საკანონმდებლო შეზღუდვები. "ტელევიზიისა და რადიოს შესახებ" კანონის მე -5 მუხლის თანახმად (09.10.2000) სასომხეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე

სატელევიზიო და რადიო მაუწყებლობის ენა არის სომხური. სომხეთის კანონი „ტელევიზიისა და რადიოს შესახებ“ საშუალებას აძლევს საზოგადოებრივ ტელევიზიასა და რადიო კომპანიებს უზრუნველყონ სპეციალური გადაცემებისა და სამაუწყებლო გადაცემების გაშვება რესპუბლიკის ეროვნული უმცირესობების ენებზე. ამასთან არსებობს მკაცრი შეზღუდვა: ასეთი გადაცემების საერთო ხანგრძლივობა არ უნდა აღემატებოდეს კვირაში ერთ სატელევიზიო საათს, ხოლო რადიოთი - დღეში ერთ საათს „(Национальное собрание Республики Армения. ოფიციალური საიტი, 30 ივლისი, 2018, <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1464&lang=rus>),

რაც შეეხება რუსულ ენაზე დაბეჭდილ მასალებს, სასომხეთის რესპუბლიკაში ქვეყნდება რამდენიმე რუსულენოვანი გაზეთი, მათ შორის "Голос Армении", "Новое время", "Республика Армения", "Аргументы недели в Армении", "Эфир", "Деловой экспресс", ჟურნალები "Литературная Армения", "Армянка", "Ереван" და სხვა. თუმცა, მცირე ტირაჟის გამო, ისინი ინფორმაციულ სივრცეში თითქმის არ არიან შესამჩნევი. რუსულ ენას არანაირი შეზღუდვა არ აქვს და ფართოდ არის გავრცელებული მხოლოდ ინტერნეტის სომხურ სეგმენტში. ყველა მონახულ საინფორმაციო ვებსაიტს, მიუხედავად მათი პოლიტიკური ორიენტაციისა, აქვს რუსულენოვანი ვერსია.

„საქართველოს «პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების შესახებ» კანონის მე-3 მუხლის „მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების ენა“ ბოლო რედაქციის თანახმად პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების ენა არის საქართველოს სახელმწიფო ენა – ქართული, აფხაზეთში – აგრეთვე აფხაზური; საქართველოში ნებადართულია აგრეთვე მასობრივი ინფორმაციის გავრცელება ნებისმიერ სხვა ენაზე; საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ყველა ეროვნული უმცირესობისათვის უზრუნველყოფს ინფორმაციის მიღების და გავრცელების უფლებას მათ მშობლიურ ენასა და სხვა ენებზე „(საქართველოს 1997 წლის 28 ოქტომბრის კანონი №1000-პარლამენტის უწყებანი №44, 11.11.1997წ.,გვ.118) (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, საქართველოს რესპუბლიკის კანონი პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების შესახებ, 3 სექტემბერი, 2019 კონსოლიდირებული ვერსია: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32548?publication=4>)

რუსული ენის მიმართ არსებული ვითარება საქართველოში და სასომხეთში არ იძლევა საშუალებას, რომ შენარჩუნდეს საბჭოთა კავშირის ხანაში გაბატონებული

ბილინგვიზმი, როდესაც რუსული ენა მოსახლეობის უმეტესი ნაწილისთვის "მეორე მშობლიურ ენას" ასრულებდა. ეს აისახება რუსული ენის ცოდნის ვარდნის ობიექტურ მონაცემებში. ეს მდგომარეობა განსაკუთრებით შესამჩნევია ახალგაზრდა თაობის მაგალითზე. თუ ადრე საქართველოში ხელოვნური ბილინგვიზმი იყო გავრცელებული, ამჟამად ბავშვს არ აქვს დრო, რომ სრულად დაეუფლოს რუსულ ენას სკოლაში, ამიტომ ბილინგვი ბუნებრივად ჩნდება შერეულ ოჯახებში. მოგეხსენებათ, რომ საქართველოში მშვიდობიანად თანაარსებობენ რამდენიმე ეროვნული უმცირესობა, რომლებიც ნაწილობრივ მიმოფანტულია ქალაქებში, სოფლებში, ზოგიერთ შემთხვევაში ისინი კონცენტრირებულია საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში. ევროპის ეროვნული უმცირესობების ცენტრის თანახმად, ისინი ქვეყნის მოსახლეობის მეექვსედს შეადგენენ, მაგრამ პოსტსაბჭოთა საქართველოში მათი სოციალური ჩართულობის დონე საკმაოდ დაბალია (ტომ ტრიერი «ეთნიკური უმცირესობები და არჩევნები». უმცირესობების საკითხთა ევროპული ცენტრი. საქართველოს პარლამენტის ბიბლიოთეკა, 16 ივლისი, 2019, <https://goo-gl.su/Ox8YPywu>). ამის მთავარი მიზეზი სახელმწიფო ქართული ენის უცოდინრობაა. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო ახორციელებს ამ მიმართულებით მუშაობას, რაც გამოიხატება მთელ რიგ სოციალურ პროგრამებში, მათ შორის საგანმანათლებლო პროგრამებში. ასე რამდენიმე წლის განმავლობაში (2010–2011 სასწავლო წლიდან), ზოგადი განათლების შესახებ კანონის 58 მუხლის თანახმად ამოქმედდა ამავე კანონის მე-5 მუხლის მე-4 პუნქტი, რომლის მიხედვით საქართველოს საჯარო ეროვნულ სკოლებში და სექტორებში გაიცემა რიგი საგნების ორენოვანი სახელმძღვანელოები (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, საქართველოს კანონი ზოგადი განათლების შესახებ, 25 სექტემბერი, 2019, კონსოლიდირებული ვერსია: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29248?publication=80>).

წინა კანონი „განათლების შესახებ“ (1997 წლის) ეთნიკურ უმცირესობებს ენიჭებოდა უფლება მიიღონ განათლება მშობლიურ ენაზე. მე-4 მუხლის „სწავლების ენა“ მე-2 პუნქტში წერია, რომ საქართველოს მოქალაქეებს, რომელთათვისაც ქართული ენა მშობლიური არ არის, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების რეკომენდაციით სახელმწიფო უქმნის პირობებს ისეთი საბაზო და ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულების ან სექტორის შესაქმნელად, სადაც

სწავლება ხორციელდება მათ მშობლიურ ენაზე საქართველოს განათლების სამინისტროს მიერ დადგენილი სასწავლო გეგმების, პროგრამებისა და სახელმძღვანელოების მიხედვით (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, საქართველოს კანონი განათლების შესახებ, 30 სექტემბერი, 2019, პირველადი სახე: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/31756?publication=0>). ასევე, ძველი კანონის „კულტურის შესახებ“ (მუხლი 20 „სახელმწიფოს როლი რეგიონების კულტურულ განვითარებაში“) მიხედვით სახელმწიფო ხელს უწყობდა რეგიონებში კულტურული მოღვაწეობის განვითარების თანაბარი პირობების შექმნას (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, საქართველოს კანონი კულტურის შესახებ, 30 სექტემბერი, 2019, პირველადი სახე (31/07/1997 - 28/05/1999): <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/31402?publication=0>)

დღეისათვის, საქართველომ მიიღო ზოგადი და უმაღლესი განათლების სფეროში მარეგულირებელი რამდენიმე ახალი სამართლებრივი რეგულაციები, რომლითაც ხორციელდება მცდელობა, რომ განსხვავებული გზით მოხდეს სახელმწიფო ენისა და უმცირესობის ენების გამოყენების პრობლემის რეგულირება. ახალი კანონის „ზოგადი განათლების შესახებ“ თანახმად (სსმ, 20, 04/05/2005), ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში სწავლების ენაა ქართული, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში – ქართული ან აფხაზური.» (მუხლი 4 „სწავლების ენა“ პ.1), თუმცა, ამავე დროს, «საქართველოს მოქალაქეებს, რომლებისთვისაც ქართული ენა მშობლიური არ არის, უფლება აქვთ მიიღონ სრული ზოგადი განათლება მათ მშობლიურ ენაზე, ეროვნული სასწავლო გეგმის შესაბამისად, კანონმდებლობით დადგენილი წესით. ამ ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებაში სავალდებულოა სახელმწიფო ენის სწავლება, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში – ორივე სახელმწიფო ენის» (იქვე, პუნქტი 3). ეს, რა თქმა უნდა, მეტყველებს იმაზე, რომ უმცირესობათა ენებზე სწავლება ნებადართულია საქართველოში, მაგრამ ამავე დროს, ახალი კანონი ითვალისწინებს ყველა ეთნიკური სკოლის თანდათანობით გადასვლას ახალ ზოგად ქართულ სასწავლო გეგმებზე, რომლის მიხედვითაც, საქართველოს ლიტერატურა, ისტორია და გეოგრაფია, ისევე როგორც „სხვა სოციალური მეცნიერებები“ ამ სკოლებში უნდა ისწავლონ მხოლოდ ქართულად (მუხლი მე-5.4 და მუხლი 58.5 თანახმად) (საქართველოს

საკანონმდებლო მაცნე, საქართველოს კანონი ზოგადი განათლების შესახებ, 30 ივლისი, 2019, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29248?publication=80>).

ამასთან, „უმაღლესი განათლების შესახებ“ კანონის 89-ე მუხლი განსაზღვრავს ერთიან ეროვნულ გამოცდებს ქართულად ყველა აკრედიტებული უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებისთვის (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, საქართველოს კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ, 2 აგვისტო, 2019, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32830?publication=78>).

რაც შეეხება ჩვენი მშობლიური ქალაქის - ბათუმის სომეხ საზოგადოებას, იგი ძირითადად წარმოდგენილია სომხური და რუსულენოვანი მოსახლეობის მიერ. თუ სახელმწიფო ახორციელებს დაგეგმილ სამუშაოს ამ მიმართულებით, სომეხმა საზოგადოებამაც სერიოზულად გადაწყვიტა მხარდასაჭერად ნაბიჯის გაკეთება.

ცხადია, რომ სახელმწიფო ენის ცოდნის გარეშე, ადამიანი არ შეიძლება იყოს სრულუფლებიანი მოქალაქე და წვლილი შეიტანოს ქვეყნის განვითარებაში, ისარგებლოს საზოგადოებრივი შეღავათებით, და ბოლოს და ბოლოს სრულად იყოს ინტეგრირებული საზოგადოებაში, ამის გათვალისწინებით სომხურმა საზოგადოებამ გადაწყვიტა გააძლიეროს ქართული ენის შესწავლის პროცესი და ამ მიზნით, საკმარისი რაოდენობის ხელმოწერების შეგროვების შედეგად, საზოგადოებამ მიმართა საქართველოს განათლების სამინისტროს თხოვნით კლასების გახსნის შესახებ სახელმწიფო სკოლაში, სადაც სომხური და რუსულენოვანი ბავშვები ისწავლიან ქართულად და ასევე შეისწავლიან სომხურ ენას სახელმწიფო პროგრამით. რაზეც დადებითი პასუხი მიიღეს. უკვე მესამე წელია, რაც ბათუმის ერთ-ერთი საჯარო სკოლა იღებს პირველკლასელებს, ეთნიკურ სომხებს, ძირითადად რუსულენოვანი ოჯახებიდან. რას იძლევა ეს ენის თვალსაზრისით? უკვე შეგვიძლია ვისაუბროთ პირველ შედეგებზე. პირველკლასელები, ვისთვისაც სასწავლო წლის დასაწყისში, ერთადერთი ენა, რომელიც მათი ცხოვრების ყველა სფეროს მოიცავდა, რუსული ენა იყო, მათ აითვისეს ქართული წერა-კითხვა, შეიძინეს ელემენტარული მეტყველების უნარი. ამავე დროს, მათ არ დაკარგეს აზროვნებისა და მეტყველების უნარი რუსულ ენაზე, რადგან ოჯახში ისინი ისევ აგრძელებენ კომუნიკაციას რუსულ ენაზე. ხოლო 10-12 წელში ბათუმელების თაობას დავინახავთ, რომელიც აღარც კი ბილინგვი, არამედ პოლილინგვი იქნება, ისინი ისაუბრებენ სახელმწიფო ქართულ და მშობლიურ

სომხურ ენებზე, ასევე ოჯახში საკომუნიკაციო ენაზე - რუსულ ენაზე და, რა თქმა უნდა, ინგლისურ ენაზე.

სომხურმა საზოგადოებამ დაინახა თუ რამდენად აქტუალურია და მოთხოვნადია ადგილობრივ მოსახლეობაში, აგრეთვე უკრაინიდან, ყაზახეთიდან და სხვა ქვეყნებიდან ემიგრანტებს შორის სახელმწიფო ენის შესწავლა, ამიტომ დაიწყო კიდევ ერთი უპრეცედენტო პროექტი - ბათუმის ა.მანთაშევის კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრთან დაარსდა საზაფხულო საინტეგრაციო ქართული ენისა და კულტურის სკოლა, რომელმაც მუშაობა დაიწყო უფასოდ 2019 წლის 1 ივლისს. საზაფხულო საინტეგრაციო ქართული ენისა და კულტურის სკოლაში რეგულარულად შემოიღეს "კვირის სტუმრის" რუბრიკა. „კვირის სტუმრები“ არიან ცნობილი ადამიანები ქალაქში, ქვეყანაში, საქართველოს საპატიო მოქალაქეები. ყველა მათგანი ბავშვებთან და მშობლებთან საუბრის დროს, აღნიშნავს პროექტის აქტუალობას და სახელმწიფო ენაზე საუბრის მნიშვნელობაზე საზოგადოებაში ჯანსაღი ინტეგრაციისთვის, ასევე ხალხთაშორის მეგობრობასა და ურთიერთობის, კულტურა და კულტურული ფასეულობების, ტოლერანტობის მნიშვნელობაზე. ყველა აღნიშნული ღირებულება ყოველთვის მაღალ დონეზე ფასდებოდა მულტიკულტურულ, მრავალეროვნულ საქართველოში (იხილეთ მეტი ფეისბუქის გვერდზე [@geoarmclasses](#)).

ვუბრუნდებით ენის საკითხს და აღვნიშნოთ, რომ ორი ან მეტი ენის ფლობის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი შედეგია უცხო კულტურის აღქმა და საკუთარი კულტურის ადეკვატური ტრანსლაციის შესაძლებლობა.

თუ ადამიანი ერთზე მეტ ენას ფლობს, იგი ამდიდრებს მის სულიერ სამყაროს, ამყარებს ძლიერ ემოციურ ურთიერთობებს იმ ადამიანებთან, რომლებიც საუბრობენ ამ ენაზე, მისთვის აღქმადია სხვა ხალხის კულტურული სამყარო.

გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის თანამედროვე პირობებში (დღეს ევროკავშირში ოცდასამი ოფიციალური ენაა) სტუდენტები და ახალგაზრდა სპეციალისტები უფრო და უფრო ხშირად პოულობენ თავს უცხო ქვეყნებში, როდესაც რამდენიმე უცხო ენის ცოდნა ხდება მათი კონკურენტუნარიანობის წინაპირობა (Европейский парламент на упрощенном языке, 23 მაისი, 2017, <https://goo-gl.su/xXEJ5x>). ენობრივი, უფრო კონკრეტულად კომუნიკაციური კომპეტენცია (გარდა პროფესიული

კომპეტენციისა) - წარმატებული დასაქმების და კარიერის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი პირობაა. ამრიგად, ენობრივი პიროვნება ვითარდება მულტიკულტურული და ორენოვანი / მრავალენოვანი პრინციპის შესაბამისად, განათლების სისტემამ და სახელმწიფო პოლიტიკამ უნდა შექმნას ყველა პირობა ამისათვის, როგორც ეს ხდება მრავალენოვან საქართველოში, რომელშიც ყველა ეროვნების წარმომადგენელს შეუძლია მიიღოს სრულყოფილი ენობრივი განათლება, რაც ნებისმიერი პროფესიული საქმიანობის საფუძველია.

დასკვნა

ენის განვითარების ისტორია ადასტურებს ექსტრალინგვისტური ფაქტორების უდიდეს როლს, რომლებიც ყოველთვის ახდენდა ძლიერ ზეგავლენას მთელ ენობრივ სისტემაზე და განსაკუთრებით ლექსიკაზე. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პარადიგმების შეცვლა ყოველთვის ასე თუ ისე აისახებოდა თითოეული კონკრეტული პერიოდის ენაზე.

თანამედროობაში, ასევე ლინგვისტიკის წარსული გამოცდილების გათვალისწინებით, შეგვიძლია დავადასტუროთ, რომ ენის ადეკვატური შესწავლა შეუძლებელია ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინების გარეშე. ფერდინანდ დე სოსიურის მიერ გამოყოფილი გარე და შიდა ლინგვისტიკა, რომელიც შემდგომში გარდაიქმნა ინტრა- და ინტერლინგვისტიკად, ასახავს მჭიდრო ურთიერთკავშირს ენასა და საზოგადოებას შორის, ხოლო თანამედროვე ანტროპოცენტრული პარადიგმის ჩარჩოებში წარმოადგენს მდიდარ მასალას ინტერდისციპლინარული გამოკვლევებისთვის, რადგან ენა არამხოლოდ ასახავს, არამედ აყალიბებს საზოგადოების მონაწილეთა ენობრივ ცნობიერებას, ნაციონალურ მენტალიტეტს, კოლექტიურ კულტურულ მეხსიერებას, რომელიც გადაეცემა თაობიდან თაობას. ენა არა მხოლოდ ურთიერთობის უნივერსალური თვისება, არამედ კულტურული მეხსიერების უნიკალური ნიშანია, ის ინახავს მსოფლიოს ეროვნულ სურათში წარსული ეპოქების რელიქტებს და ამით წარმოადგენს მოცემული საზოგადოების მნიშვნელოვან კოლექტიურ კულტურულ მარკერს.

ენა ასახავს ყველაფერს რაც ხდება საზოგადოებაში, აფიქსირებს ყველაფერს რისკენაც მიისწრაფიან საზოგადოების მონაწილეები, ამიტომაც შეუძლებელია ენის

დეგრადაციაზე საუბარი. ეს შეიძლება ითქვას საზოგადოების მდგომარეობაზე, რომელიც იყენებს მოცემულ ენას. სოციალური ქარიშხლისა და აჯანყების პერიოდებში, ვწუხვართ, რომ ვაკვირდებით თუ როგორ მიდის რაიმე სიკეთე ენის პერიფერიის მიღმა, ხოლო არასალიტერატურო ენა კიდევ უფრო აქტიურდება. ასეთ ვითარებაში, ვ.გ. კოსტომაროვის სიტყვებით გადარჩენა ჩვენ გვჭირდება და არა ენას.

საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პარადიგმების შეცვლა ყოველთვის ასე თუ ისე აისახება კონკრეტული პერიოდის ენაში, მაგრამ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და კონტრასტული ეპოქა რუსული ენის განვითარებაში გახდა სოციალისტური ბანაკის შექმნის და შემდგომ დანგრევის ეპოქა. ორი მნიშვნელოვანი ეპოქის განმავლობაში რუსული ენობრივი სისტემის ინტენსიური ცვლილებების ანალიზი (სოციალიზმის აშენება და პოსტსაბჭოური საზოგადოება) დაადასტურა არათანაბარი ცვლილებები ენის სისტემის სხვადასხვა დონეზე: ლექსიკური სისტემის ინტენსიური განახლება (გამომდინარე დიდი რაოდენობის ეკონომიკური, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, ტექნიკური და კულტურული სიახლეების ყველა „რევოლუციურ“ ეპოქაში) მიმდინარეობს სიტყვათწარმოების აქტივიზაციის ფონზე, ამავდროულად გრამატიკულ სისტემაში ცვლილებები არც თუ ისე შესამჩნევია, ხოლო ფონეტიკაში უფრო ნაკლებია.

სოციალისტური ბანაკის ფორმირების დასაწყისში რუსულმა ენამ განიცადა არასალიტერატურო მეტყველების და ვულგარიზმების ძლიერი შეტევა, მაგრამ რუსული ლიტერატურის საუკეთესო წარმომადგენლების მუშაობის წყალობით, ამ დროებითი პრობლემების მოგვარება მოხდა. განვითარებული სოციალიზმის პერიოდში რუსული ენის სერიოზული სოციალური დაავადების «კანცელარიტის» სხვადასხვა გამოვლინება გააქტიურდა, რომელმაც მიიღო ქრონიკული ხასიათი. პოსტსაბჭოური პერიოდის რუსული ენა ხასიათდება მსგავსი მოვლენებით: აქტიურად მიმდინარეობს სალიტერატურო ნორმების გატეხვა, უცებ გაიზარდა ვულგარიზმთა და არაცენზურული ლექსიკის რაოდენობა, თანამედროვე კავშირის ტექნიკური საშუალებები სტიმულს აძლევენ აგრამატიზმთა გავრცელებას.

გარდა ენის განვითარების საერთო თვისებებისა ჩვენ მიერ განხილულ პერიოდებში შეინიშნება სხვადასხვა მიდგომები ლექსიკური სისტემის განახლების პროცესში: ასე საბჭოური პერიოდის სიტყვათწარმოების პროცესში ნეოლოგიზმების

შექმნაში ჭარბობდა პრეფიქსაცია, სუფიქსაცია, სიტყვათაშეერთება და სხვა, ხოლო პოსტსაბჭოურ პერიოდში ნეოლოგიზმების მთავარი მომწოდებელია ნასესხები ლექსიკა (დიდწილად ინგლისურ-ამერიკული, ნაკლებად სხვა ევრუპული ენებიდან და თურქულიდან). სისტემის დონეზე თანამედროვეობის ყველაზე მნიშვნელოვან პროცესად შეგვიძლია ჩავთვალოთ თანამედროვე რუსული ენის ანალიტიზმის ზრდა, რომელიც რჩება ფლექსიურ ენად, მაგრამ იმყოფება გარდამავალ სტადიაში სინთეტიკური წყობიდან ანალიტიზმისკენ.

ჩვენ მიერ განხილული საქართველოსა და სასომხეთის ენობრივი სიტუაციის მსგავსი პროცესებით ხასიათდება ყოფილი საბჭოური რესპუბლიკების რუსული ენის ფუნქციონირების თანამედროვე პერიოდი: ყოფილმა „მეორე მშობლიურმა“ რუსულმა ენამ დაკარგა აუცილებელი ენის სტატუსი საზოგადოების ცხოვრების ყველა სფეროში (ოფიციალური საქმეთამწარმოება, განათლების სისტემა, პრესა, მეცნიერება). მოხდა რუსული ენის არა უბრალოდ „ჩანაცვლება“ საერთაშორისო ინგლისური ენით, არამედ ამ პროცესის ინტენსიური ფალსიფიკაცია, რაც მხარს უჭერს სახელმწიფოს ენობრივ პოლიტიკას. ამჟამად სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკების თანამედროვე თაობამ დაკარგა ადრინდელი მასობრივი ხასიათის რუსულ-ქართული და რუსულ-სომხური ბილინგვიზმი, მაგრამ ინტენსიურად ითვისებს ინგლისურ ენას.

თანამედროვე საქართველოს პოლიტიკა აქტიურად უწევს მხარდაჭერას ეთნიკურ უმცირესობათა ენებს, მაგრამ პირველ რიგში ორიენტირებულია სახელმწიფო ენისა და საერთაშორისო ინგლისური ენის ათვისებაზე. ამ მიზნის მისაღწევად, ბევრი რამ კეთდება სახელმწიფო დონეზე, ამრიგად, ჩვენი საზოგადოების თანამედროვე მონაწილის ენობრივი პასპორტი წარმოადგენს შემდეგ ენობრივ იერარქიას: მშობლიური ენა, სახელმწიფო ენა (ქართული), საერთაშორისო ენა (ინგლისური), მეორე საერთაშორისო ენა (რუსული, გერმანული, ფრანგული, თურქული და იშვიათად სხვა რომელიმე ენა). შესაბამისად რუსული ენა მეორე საერთაშორისო ენის როლს ასრულებს, რაც განპირობებულია ტურისტული ბიზნესისა და პოსტსაბჭოური სივრცის რესპუბლიკებთან მრავალმხრივი კავშირების განვითარების აუცილებლობით.

სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი დებულებები აისახა შემდეგ პუბლიკაციებში:

1. ქრისტინა აივაზიანი-ტატევოსიანი, ენობრივი ცვლილებების ექსტრალინგვისტური ბუნება, საეთაშორისო სამეცნიერო-პერიოდული გამოცემა კულტურათაშორისი კომუნიკაციები #25/2015: გვ.41-45, ISSN 1520-4363, თბილისი 2015;
2. ქრისტინა აივაზიანი-ტატევოსიანი, რუსული წარწერებისა და სარეკლამო ტექსტების ფუნქციონირების დიაქრონია (საბჭოური და პოსტსაბჭოური პერიოდები), საეთაშორისო სამეცნიერო-პერიოდული გამოცემა კულტურათაშორისი კომუნიკაციები # 28/2017: გვ. 27-31, ISSN 1520-4363, თბილისი 2017
3. ქრისტინა აივაზიანი-ტატევოსიანი, ბი-პოლილინგვები, როგორც კულტურათაშორისი კომუნიკაციის მონაწილეები და რუსული ენის ფუნქციონირების ცვლილებები ბათუმში, საეთაშორისო სამეცნიერო-პერიოდული გამოცემა კულტურათაშორისი კომუნიკაციები #32/2019: გვ.63-66, ISSN 1520-4363, თბილისი 2019